ePublishing

EKT ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 31, No 1 (2026)

Special Issue: Counseling and Positive Psychology in dialogue: Encounters, narratives, challenges, a tribute to Professor Anastassios Stalikas

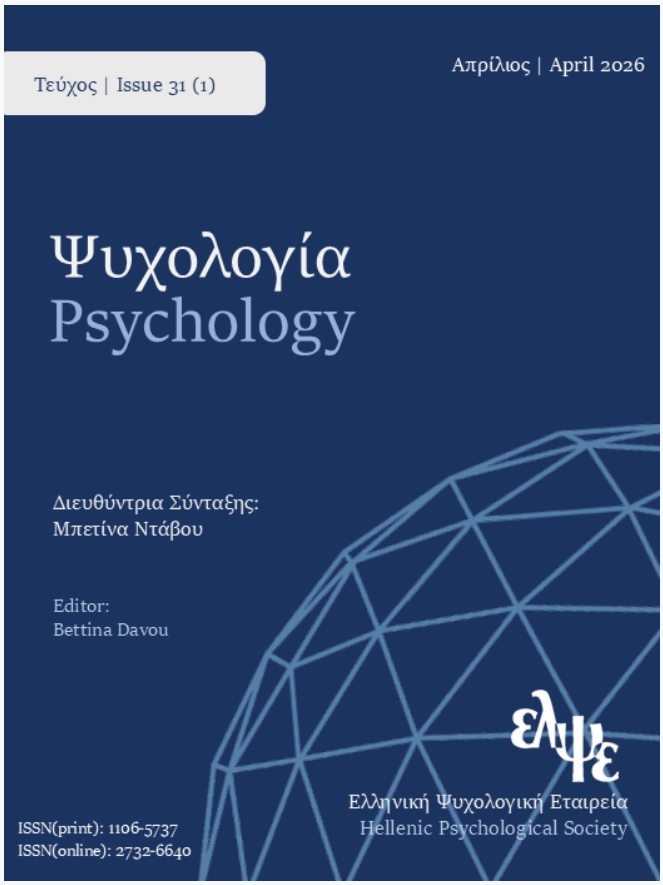

Perspectives of unaccompanied refugee minors residing in semi-autonomous living apartments in Thessaloniki: Experiences, difficulties, needs and sources during postmigration period

Elli Kastrouni, Panagiota Vorria , Lia Figgou

doi: 10.12681/psy_hps.45326

Copyright © 2026, Elli Kastrouni, Panagiota Vorria, Lia Figgou

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0.

To cite this article:

Kastrouni, E., Vorria , P., & Figgou, L. (2026). Perspectives of unaccompanied refugee minors residing in semi-autonomous living apartments in Thessaloniki: Experiences, difficulties, needs and sources during postmigration period . *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, *31*(1), 277–296. https://doi.org/10.12681/psy_hps.45326

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 08/09/2026 03:00:24

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ | PSYCHOLOGY 31(1), 277-296

Ελληνική Ψυχολογική Εταιρεία
Hellenic Psychological Society

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ | RESEARCH PAPER

Απόψεις ανήλικων προσφύγων διαμενόντων σε διαμερίσματα ημιαυτόνομης διαβίωσης στη Θεσσαλονίκη: Βιώματα, αντιξοότητες, ανάγκες και αποθέματα κατά τη μετα-μεταναστευτική περίοδο

Έλλη ΚΑΣΤΡΟΥΝΗ[1], Παναγιώτα ΒΟΡΡΙΑ[2], Ευαγγελία ΦΙΓΓΟΥ[2]

[1] Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Λίνδου, Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού
[2] Τμήμα Ψυχολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

Ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες
Διαμερίσματα ημιαυτόνομης διαβίωσης
Αντιξοότητες διαβίωσης
Ψυχοκοινωνικές ανάγκες
Ψυχική ανθεκτικότητα
Ποιοτική μεθοδολογία

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Έλλη Καστρουνή
Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Λίνδου,
Υπουργείο Παιδείας,
Θρησκευμάτων και Αθλητισμού
Κάλαθος-Ρόδου, 85102, Ελλάδα
ekastrouni.psy@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες στην Ελλάδα αποτελούν ιδιαίτερα ευάλωτη κοινωνική ομάδα, έχοντας συχνά βιώσει τραυματικές εμπειρίες στη χώρα καταγωγής, στη μεταναστευτική διαδρομή και στη χώρα υποδοχής. Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η διερεύνηση των βιωμάτων, των αντιξοοτήτων και των ψυχοκοινωνικών αναγκών των ασυνόδευτων ανηλίκων προσφύγων που διέμεναν σε διαμερίσματα ημιαυτόνομης διαβίωσης στη Θεσσαλονίκη, καθώς και των αποθεμάτων που ενεργοποιούν για την προσαρμογή τους στη νέα χώρα. Τα δεδομένα συλλέχθηκαν μέσω ημιδομημένων συνεντεύξεων με 12 ασυνόδευτους εφήβους ηλικίας 16 έως 18 ετών από το Πακιστάν, την Αφρική, το Αφγανιστάν, τη Συρία και το Ιράκ. Η θεματική ανάλυση των συνεντεύξεων ανέδειξε τέσσερα βασικά θέματα: α.Οι δυσκολίες σε μια διαδρομή με πολλούς σταθμούς, β.Οι συναισθηματικές εμπειρίες, γ.Οι ψυχοκοινωνικές αποσκευές και δ.Τα μελλοντικά σχέδια και οι προβληματισμοί. Βρέθηκε ότι οι συμμετέχοντες βίωναν τραυματικές εμπειρίες κατά την άφιξη και την εγκατάσταση στην Ελλάδα, όπως φυλάκιση, συνεχείς μετακινήσεις σε κέντρα φιλοξενίας, απώλεια προσώπων και δυσκολίες στη διαδικασία ασύλου. Παρά τις προκλήσεις, εμφάνισαν σημαντικά αποθέματα υποστήριξης, ατομικά και κοινωνικά. Η στήριξη σε προσωπικές δυνάμεις, η οπτική στο μέλλον, η στοχοθέτηση και η μελλοντική οικογενειακή επανένωση ενίσχυσαν την προσαρμογή τους στη νέα χώρα. Επιπλέον, οι φίλοι, η δομή, τα πρόσωπα φροντίδας, το σχολείο και η θρησκεία αποτέλεσαν βασικές πηγές υποστήριξης. Τα ευρήματα αναδεικνύουν σημαντικούς παράγοντες ψυχικής ανθεκτικότητας και κοινωνικής στήριξης, οι οποίοι μπορούν να αξιοποιηθούν στον σχεδιασμό παρεμβάσεων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων με στόχο τη βέλτιστη υποστήριξη των ανηλίκων σε δομές φιλοξενίας.

Οι συγκρούσεις στη Μέση Ανατολή προκάλεσαν σημαντική αύξηση προσφυγικών ροών, δημιουργώντας μια από τις σοβαρότερες ανθρωπιστικές κρίσεις της Ευρώπης (Anagnostopoulos et al., 2016. Buchanan & Kallinikaki, 2020. Christodoulou & Abou-Saleh, 2016. Tsitselikis, 2019). Στην Ελλάδα, ως χώρα πρώτης υποδοχής (Goodwin-Gill & McAdam, 2007. Tsitselikis, 2019), το προσφυγικό ζήτημα παραμένει μείζονα πρόκληση, με τους ασυνόδευτους ανηλίκους να αποτελούν ιδιαίτερα ευάλωτη κοινωνική ομάδα (UNICEF, 2020). Ο όρος «ασυνόδευτος ανήλικος» αναφέρεται σε κάθε παιδί κάτω των 18 ετών που εισέρχεται στην Ελλάδα χωρίς συνοδεία από κάποιον ενήλικα με την επιμέλειά του (Υπουργική Απόφαση Δ11/οικ.60207/2717/2019, 2019). Τα πιο πρόσφατα δεδομένα του GCR (2024) δείχνουν την αύξηση των αφίξεων, με πάνω από 13.000 παιδιά να φτάνουν το 2024, και τους ασυνόδευτους να αυξάνονται από 1.490 σε περίπου 3.000, ενώ καταγράφονται

© 2026, Έλλη Καστρουνή, Παναγιώτα Βορριά, Ευαγγελία Φίγγου
Άδεια CC-BY-SA 4.0
https://doi.org/10.12681/psy_hps.45326

Ψυχολογία: Το Περιοδικό της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας
https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/psychology

ανησυχητικές συνθήκες διαβίωσης στις δομές φιλοξενίας στην Ελλάδα (Save the Children, 2024· Eurostat, 2024· The Guardian, 2024).

Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι φιλοξενούνται σε διάφορες δομές υπό την αιγίδα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικής Αλληλεγγύης, όπως ξενώνες με μακροπρόθεσμη φιλοξενία, ξενοδοχεία για προσωρινή φιλοξενία, ασφαλείς ζώνες σε καταυλισμούς με 24ωρη προστασία, καθώς και ημιαυτόνομα διαμερίσματα για ανηλίκους άνω των 16 ετών με στόχο τη σταδιακή αυτονόμηση και ένταξη στην κοινωνία (ΑΡΣΙΣ, 2020· Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2021· Υπουργική Απόφαση Δ11/οικ.60207/2717/2019, 2019). Για την ένταξη ανηλίκου σε ημιαυτόνομη διαβίωση απαιτείται η συμπλήρωση του 16ου έτους, καταγραφή από τις αρμόδιες αρχές, ικανότητα αυτοσυντήρησης, απουσία ψυχιατρικών προβλημάτων ή εξαρτήσεων που ενέχουν κίνδυνο, καθώς και συναίνεση συμμετοχής στο πρόγραμμα (Υπουργική Απόφαση Δ11/οικ.60207/2717/2019, 2019).

Η περιορισμένη δυνατότητα φιλοξενίας σε κατάλληλες δομές δημιουργεί σοβαρές προκλήσεις, καθώς ο αριθμός των ασυνόδευτων ανηλίκων συχνά ξεπερνά τις διαθέσιμες θέσεις φιλοξενίας (Buchanan & Kallinikaki, 2020). Σύμφωνα με ελληνικά ερευνητικά δεδομένα, τα παιδιά αυτά ζουν συχνά σε επισφαλείς συνθήκες, με περιορισμένη πρόσβαση σε θεμελιώδεις υπηρεσίες, όπως η εκπαίδευση, η υγειονομική περίθαλψη και η ψυχολογική υποστήριξη (Human Rights Watch, 2016· Mishra et al., 2020a· Mogli et al., 2020). Παράλληλα, έχει βρεθεί ότι οι επαγγελματίες που εργάζονται με τους ανήλικους συχνά δεν διαθέτουν την κατάλληλη εκπαίδευση ή υποστήριξη για να ανταποκριθούν στις ιδιαίτερες ανάγκες τους (Digidiki & Bhabha, 2018· Christodoulou & Abou-Saleh, 2016).

Δυσκολίες και αντιξοότητες

Η εφηβεία, σε συνδυασμό με την προσφυγική κατάσταση, καθιστούν τους ασυνόδευτους ανήλικους πρόσφυγες μια ιδιαίτερα ευάλωτη κοινωνική ομάδα. Η βιβλιογραφία αναγνωρίζει ότι είναι εκτεθειμένοι σε πολλαπλούς στρεσογόνους παράγοντες που επηρεάζουν την ψυχική τους υγεία, όπως η απώλεια μελών της οικογένειας, η απομάκρυνση από την πατρίδα τους, η απώλεια της μητρικής γλώσσας και της προηγούμενης ταυτότητας, βιώματα πολέμου, βίας και κακοποίησης, καθώς και παραμονή σε διάφορα κέντρα φιλοξενίας (Carlson et al., 2012· Ehntholt et al., 2018· Groark et al., 2011· Jensen et al., 2015· Nho et al., 2018). Αυτές οι τραυματικές εμπειρίες, σε συνδυασμό με την απομάκρυνση από τους γονείς, συχνά οδηγούν σε ψυχικές διαταραχές, όπως άγχος, κατάθλιψη και μετατραυματική διαταραχή (Ehntholt et al., 2018· Jensen et al., 2015). Έρευνες έχουν δείξει ότι οι έφηβοι που έχουν βιώσει βία ή την απώλεια κοντινών προσώπων βρίσκονται σε ιδιαίτερα υψηλό κίνδυνο εμφάνισης ψυχικών προβλημάτων (Groark et al., 2011· Vervliet et al., 2014).

Η ανάγκη για κατάλληλη υποστήριξη εντείνεται καθώς οι έφηβοι πρόσφυγες αντιμετωπίζουν κοινωνικές και ψυχολογικές προκλήσεις στη χώρα υποδοχής, όπως η διαδικασία ασύλου, οι κοινωνικές διακρίσεις και η διαχείριση των κοινωνικών τους σχέσεων (Anagnostopoulos et al., 2016· Nho et al., 2018· Vervliet et al., 2014· Van Es et al., 2019). Οι γλωσσικές δυσκολίες, η κοινωνική απομόνωση και η οικονομική αβεβαιότητα επιδεινώνουν περαιτέρω την ψυχική τους υγεία (Carlson et al., 2012· Jensen et al., 2014). Η έλλειψη κατάλληλης υποστήριξης και η κοινωνική απομόνωση δημιουργούν ψυχολογική πίεση (Mogli et al., 2020), καθιστώντας επιτακτική την ανάγκη για εκπαιδευτικά προγράμματα και ενίσχυση της υποστήριξης στους επαγγελματίες που εργάζονται με πρόσφυγες. Τα τελευταία χρόνια, μελέτες δείχνουν ότι οι ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες διατρέχουν υψηλό κίνδυνο για ψυχικές διαταραχές, με ποσοστά κατάθλιψης και άγχους να φτάνουν το 30% και το 40%, αντίστοιχα (Ehntholt et al., 2022· Groark et al., 2021). Η κακή ψυχική υγεία σχετίζεται με την έλλειψη υποστηρικτικών κοινωνικών δικτύων και περιορισμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες ψυχικής υγείας. (Ehntholt et al., 2018· Jensen et al., 2015).

Ψυχική ανθεκτικότητα

Σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα, παρά τις αντιξοότητες, υπάρχουν σημαντικοί παράγοντες που μπορούν να ενισχύσουν την ψυχική υγεία και την προσαρμογή των ασυνόδευτων ανηλίκων στη νέα χώρα υποδοχής,

ενδεχομένως αντισταθμίζοντας τις επιπτώσεις των τραυματικών εμπειριών (Bjerneld et al., 2018· Hopkins & Hill, 2010· Majumder, 2016· Peña et al., 2018· Van Es et al., 2019). Η ψυχική ανθεκτικότητα έχει μελετηθεί εκτενώς τις τελευταίες δεκαετίες και στην περίπτωση των ανήλικων προσφύγων αποκτά ιδιαίτερη σημασία (Masten, 2014· Masten et al., 2019· Motti-Stefanidi, 2018· Motti-Stefanidi & Masten, 2017· Suárez-Orozco et al., 2018). Ορίζεται ως η ικανότητα θετικής προσαρμογής σε συνθήκες σοβαρής αντιξοότητας, όπως η βίαιη μετανάστευση και η απομάκρυνση από την οικογένεια (Masten, 2014).

Στο ελληνικό πλαίσιο, η Μόττη-Στεφανίδη και οι συνεργάτες της έχουν αναπτύξει συστημικά μοντέλα ανθεκτικότητας που λαμβάνουν υπόψη πολλαπλά επίπεδα επιρροής, από το άτομο και την οικογένεια έως το σχολείο και την κοινωνία (Motti-Stefanidi et al., 2012· Motti-Stefanidi et al., 2018). Τα μοντέλα αυτά αναδεικνύουν την αλληλεπίδραση προσωπικών παραγόντων, κοινωνικών σχέσεων και θεσμικών πλαισίων στη διαμόρφωση ανθεκτικών πορειών. Αντίστοιχα, το αναπτυξιακό μοντέλο της Masten υπογραμμίζει ότι η ψυχική ανθεκτικότητα και η ευαλωτότητα καθορίζονται από προστατευτικούς και παράγοντες επικινδυνότητας, ενώ η θετική προσαρμογή συνδέεται με την επιτυχή ενσωμάτωση στη χώρα υποδοχής (Suárez-Orozco et al., 2018). Συνολικά, η ανθεκτικότητα των ανήλικων προσφύγων συνιστά πολυεπίπεδη διεργασία, όπου οι ατομικές δεξιότητες αλληλεπιδρούν με την οικογενειακή, σχολική και θεσμική υποστήριξη, συμβάλλοντας στην ψυχική ευημερία και την κοινωνική ένταξη τους στην Ελλάδα (Motti-Stefanidi et al., 2018).

Α. Φορείς. Σύμφωνα με τη διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία, η κάλυψη των αναγκών τους από τις κρατικές και ψυχοκοινωνικές υπηρεσίες αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα, ενώ η κοινωνική στήριξη από φορείς αποτελεί καθοριστικό παράγοντα προσαρμογής. Ένα σταθερό και ασφαλές περιβάλλον, το οποίο καλύπτει βασικές ανάγκες όπως η στέγη, η διατροφή, η εκπαίδευση, η ψυχική υγεία, είναι κρίσιμο για την προσαρμογή τους (Bjerneld et al., 2018. Heimli et al., 2024. Hopkins & Hill, 2010). Θετικές εμπειρίες σε δομές φιλοξενίας, όπως η αίσθηση ασφάλειας και η πολιτισμική κατανόηση, ενισχύουν την ανθεκτικότητα (Carlson et al., 2012· Heimli et al., 2024), ενώ οι σχέσεις εμπιστοσύνης με εξειδικευμένο προσωπικό, εκπαιδευμένο με έμφαση στη διεπιστημονική συνεργασία, αποτελούν καθοριστικό παράγοντα (Groark et al., 2011· Musliu et al., 2019· Thommessen et al., 2017· Van Es et al., 2019).

Β. Σχολείο. Το σχολείο αποτελεί βασικό χώρο κοινωνικοποίησης και ένταξης για τους ανήλικους πρόσφυγες. Η συμμετοχή σε ασφαλή εκπαιδευτικά περιβάλλοντα, η εκμάθηση της νέας γλώσσας και η παιδαγωγική υποστήριξη αναδεικνύονται κρίσιμες για την ενσωμάτωσή τους (Carlson et al., 2012· Groark et al., 2011· Hopkins & Hill, 2010· Nho et al., 2018· Peña et al., 2018· Tachtler et al., 2020· Van Es et al., 2019). Ο ρόλος των εκπαιδευτικών είναι επίσης κομβικός, αν και οι σχέσεις των μαθητών μαζί τους δεν είναι πάντα θετικές (Wigfield & Gladstone, 2019· Chiu et al., 2012), ενώ η επαφή με την κοινότητα και οι σχέσεις με συνομηλίκους συμβάλλουν καθοριστικά στην ανάπτυξή τους (Carlson et al., 2012· Hopkins & Hill, 2010· Nho et al., 2018). Στην Ελλάδα, ευρήματα καταδεικνύουν ότι η υποστήριξη από το σχολείο, η αίσθηση ασφάλειας και οι θετικές σχέσεις με δασκάλους και συνομηλίκους προάγουν την ψυχική ανθεκτικότητα και διευκολύνουν την ένταξη (Motti-Stefanidi et al., 2012· Motti-Stefanidi et al., 2018· Suárez-Orozco et al., 2018). Ωστόσο, αρνητικές κοινωνικές στάσεις, όπως η ξενοφοβία και οι διακρίσεις, μπορούν να μειώσουν την ανθεκτικότητα και να δυσχεράνουν την προσαρμογή των παιδιών (Motti-Stefanidi et al., 2018).

Γ. Άτομο. Παράλληλα, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι συχνά στηρίζονται σε ατομικές δυνάμεις για να ξεπεράσουν τις προκλήσεις. Ατομικά χαρακτηριστικά, όπως η θετική στάση, ο αλτρουισμός, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις και η ελπίδα για το μέλλον, έχει φανεί ότι προάγουν την προσαρμογή τους (Carlson et al., 2012· Heimli et al., 2024). Σύμφωνα με έρευνα της Μόττη-Στεφανίδη (2012) στην Ελλάδα, η αυτοεκτίμηση και η θετική στάση και η οικογενειακή υποστήριξη λειτουργούν προστατευτικά απέναντι στις δυσκολίες, όπως επιβεβαιώνεται και στην έρευνα των Heimli και συνεργατών (2024).

Σκεπτικό, προσδοκώμενη αξία και ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας έρευνας

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνήσει τα βιώματα, τις αντιξοότητες, τις ψυχοκοινωνικές ανάγκες και τα αποθέματα ασυνόδευτων ανήλικων προσφύγων που διαμένουν σε διαμερίσματα ημιαυτόνομης διαβίωσης στη Θεσσαλονίκη κατά τη μετα-μεταναστευτική περίοδο. Η έρευνα εστιάζει τόσο στις δυσκολίες και προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι όσο και στις πηγές υποστήριξης που αξιοποιούν στην καθημερινή τους ζωή, ενισχύοντας την ψυχική ανθεκτικότητά τους. Μέσω ποιοτικής προσέγγισης εξετάζεται πώς οι ίδιοι αντιλαμβάνονται τη ζωή τους, τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους σε αυτή την κρίσιμη περίοδο, η οποία έχει σημαντικές επιπτώσεις στην ψυχική τους υγεία, όπως έχει καταδειχθεί και από προηγούμενες έρευνες (Jensen et al., 2014· Jensen et al., 2015· Jensen et al., 2019· Nho et al., 2018· Vervliet et al., 2014· Van Es et al., 2019).

Στη βιβλιογραφία αναδεικνύεται η αξία της διεπιστημονικής συνεργασίας και της συμμετοχής των ασυνόδευτων ανηλίκων στη λήψη αποφάσεων για την ενίσχυση της ψυχικής υγείας και της προσαρμογής τους (Musliu et al., 2019· Roberto et al., 2019). Η παρούσα έρευνα επιδιώκει να δώσει τον λόγο στους ίδιους τους εφήβους, καλύπτοντας το κενό που αφήνουν οι περιορισμένες μελέτες με άμεση συμμετοχή τους στην Ελλάδα (Cho et al., 2019· Digidiki & Bhabha, 2018· Mishra et al., 2020b· Musliu et al., 2019· Roberto et al., 2019). Η διερεύνηση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς οι ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες αντιμετωπίζουν σοβαρές αντιξοότητες, όπως ψυχικά τραύματα, κοινωνική απομόνωση και περιορισμένες δυνατότητες ένταξης (Carlson et al., 2012· Groark et al., 2011). Η υποστήριξη μέσω εκπαίδευσης, κοινωνικών σχέσεων και σχέσεων εμπιστοσύνης με το προσωπικό φροντίδας είναι θεμελιώδης (Wigfield & Gladstone, 2019· Nho et al., 2018). Παράλληλα, αναπτύσσουν ψυχική ανθεκτικότητα μέσα από προσωπικές δυνάμεις, κοινωνικά δίκτυα και θεσμική στήριξη, η οποία αναδεικνύεται ως κεντρικός άξονας κατανόησης της εμπειρίας τους (Masten, 2014· Masten et al., 2019· Suárez-Orozco et al., 2018· Motti-Stefanidi et al., 2018). Επομένως, η μελέτη επιδιώκει να αναδείξει τόσο τις δυσκολίες όσο και τους προστατευτικούς παράγοντες που διευκολύνουν την προσαρμογή.

Η προσδοκώμενη αξία της έρευνας είναι διπλή, αφενός η παροχή πρωτογενών δεδομένων για την ψυχική ανθεκτικότητα ασυνόδευτων ανηλίκων σε ημιαυτόνομη διαβίωση, τα οποία εμπλουτίζουν τη διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία (Motti-Stefanidi & Masten, 2017), αφετέρου, η προσφορά χρήσιμων κατευθύνσεων για εκπαιδευτικά προγράμματα, παρεμβάσεις ψυχοκοινωνικής υποστήριξης και πολιτικές κοινωνικής ένταξης, με έμφαση στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας και της αίσθησης ασφάλειας των ανηλίκων. Αναδεικνύεται η ανάγκη για μια ολοκληρωμένη προσέγγιση που συνδυάζει την υποστήριξη, την εκπαίδευση και την κοινωνική ένταξη.

Το ερευνητικό ερώτημα διατυπώνεται ως εξής: «Ποια βιώματα, αντιξοότητες και ψυχοκοινωνικές ανάγκες αντιμετωπίζουν οι ασυνόδευτοι έφηβοι πρόσφυγες που ζουν σε διαμερίσματα ημιαυτόνομης διαβίωσης στη Θεσσαλονίκη και ποια αποθέματα ενεργοποιούν για την προσαρμογή τους στη νέα χώρα;» και συγκεκριμένα, οι ερευνητικοί στόχοι που θα εξεταστούν είναι:

1. Ποια είναι τα βιώματα των ασυνόδευτων εφήβων προσφύγων κατά τη μετα-μεταναστευτική περίοδο στην Ελλάδα;
2. Ποιες δυσκολίες και προκλήσεις αντιμετωπίζουν οι ασυνόδευτοι έφηβοι πρόσφυγες τόσο εντός των διαμερισμάτων ημιαυτόνομης διαβίωσης όσο και στην καθημερινότητά τους στη χώρα υποδοχής (σχολείο, σχέσεις με τις αρχές, κοινωνική αποδοχή);
3. Ποιες είναι οι βασικές ψυχοκοινωνικές ανάγκες των ασυνόδευτων ανηλίκων προσφύγων κατά την παραμονή τους σε διαμερίσματα ημιαυτόνομης διαβίωσης;
4. Ποια αποθέματα και πηγές υποστήριξης (ατομικά, κοινωνικά, θεσμικά) διαθέτουν οι ανήλικοι για την προσαρμογή και την ενίσχυση της καθημερινής τους ζωής;
5. Πώς εκδηλώνεται η ψυχική ανθεκτικότητα στους ασυνόδευτους ανηλίκους πρόσφυγες και ποιοι παράγοντες (προστατευτικοί και επικινδυνότητας) τη διαμορφώνουν στη νέα χώρα υποδοχής;

Μέθοδος

Προκειμένου να ακουστούν οι φωνές των ασυνόδευτων ανηλίκων για τα βιώματά τους, τις αντιξοότητες και τις προκλήσεις με τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι κατά την παραμονή στη δομή φιλοξενίας, τις ψυχοκοινωνικές ανάγκες και τα αποθέματά τους κατά τη μετα-μεταναστευτική περίοδο, επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος. Αυτή η μέθοδος αναδεικνύει τα υποκειμενικά τους βιώματα, ως ιδιαίτερης ομάδας με μοναδικές ανάγκες. Στόχος είναι η καλύτερη κατανόηση του κοινωνικού φαινομένου και των διαστάσεών του από την οπτική των εφήβων, μέσα από φαινομενολογική ανάλυση, η οποία εστιάζει στην εμπειρία και στη συνείδηση των υποκειμένων, αποκαλύπτοντας την πολυπλοκότητα της κοινωνικής και προσωπικής τους εμπειρίας (Willig, 2013).

Συμμετέχοντες

Το δείγμα της έρευνας περιλάμβανε 12 ασυνόδευτους ανήλικους πρόσφυγες, ηλικίας 16-18 ετών, διαμένοντες σε διαμερίσματα ημιαυτόνομης διαβίωσης στη Θεσσαλονίκη, που παρέχονται από την κοινωνική μη κυβερνητική οργάνωση ΑΡΣΙΣ. Η επιλογή βασίστηκε στον πληροφοριακό κορεσμό, ολοκληρώνοντας τη συμμετοχή όταν δεν προέκυπταν νέες πληροφορίες (Ίσαρη & Πουρκός, 2015). Σύμφωνα με την Υπουργική Απόφαση Δ11/οικ.60207/2717/2019 (2019), η ημιαυτόνομη διαβίωση αφορά ανήλικους άνω των 16, που έχουν καταγραφεί από τις αρχές, μπορούν να αυτοσυντηρούνται και δεν έχουν ψυχιατρικά θέματα. Το δείγμα περιλάμβανε ασυνόδευτους ανήλικους αγόρια από διάφορες εθνικότητες, καθώς αυτή η ομάδα αποτελεί την πλειονότητα των ασυνόδευτων ανηλίκων (92,7% άνω των 14 ετών) στην Ελλάδα (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2020. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2021). Στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται στοιχεία των συμμετεχόντων. Όλοι ήταν αγόρια από Αφγανιστάν, Πακιστάν, Συρία, Ιράκ και Αφρική, με καθεστώς πρόσφυγα ή σε διαδικασία ασύλου, μιλούσαν φαρσί, ουρντού, γαλλικά ή αραβικά και είχαν φοιτήσει σε σχολείο (οι οκτώ και στην Ελλάδα).

Πίνακας 1. *Δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος*

Όνομα	**Ηλικία**	**Χώρα καταγωγής**	**Μητρική γλώσσα**	**Διάρκεια παραμονής στην Ελλάδα**	**Διάρκεια παραμονής στη δομή**	**Νομική κατάσταση**	**Συμμετοχή διερμηνέα**
Μπαράκ	17	Πακιστάν	Ουρντού	2.5 χρόνια	2 χρόνια	Αιτών άσυλο	Ναι
Τζάφαρ	17	Αφγανιστάν	Φαρσί	2.5 χρόνια	4 μήνες	Αιτών άσυλο	Ναι
Άσαντ	17	Συρία	Κουρματζί	3 χρόνια	1 χρόνο	Αιτών άσυλο	Όχι
Χασάν	17	Κονγκό	Γαλλικά / Αγγλικά	2 χρόνια	6 μήνες	Αιτών άσυλο	Όχι
Χουσείν	17.5	Ιράκ	Αραβικά	4 χρόνια	1 εβδομάδα	Αιτών άσυλο	Ναι
Μουχάμεντ	17	Συρία	Αραβικά	1.5 χρόνο	1 εβδομάδα	Αίτημα για οικογενειακή επανένωση	Όχι
Αμίρ	17	Σιέρα Λεόνε	Αραβικά	2 χρόνια	1 χρόνο	Αιτών άσυλο	Όχι
Αμπντούλ	16	Αίγυπτος	Αραβικά	1.5 χρόνο	1 μήνα	Αιτών άσυλο	Όχι
Ανσάρ	17	Πακιστάν	Ουρντού	2 χρόνια	1.5 χρόνο	Αιτών άσυλο	Ναι
Μπατού	17.5	Πακιστάν	Ουρντού	2.5 χρόνια	5 μήνες	Άσυλο	Ναι
Ντελίλ	17.5	Πακιστάν	Ουρντού	3.5 χρόνια	3 μήνες	Άσυλο	Ναι
Ζαμίρ	17	Αφγανιστάν	Φαρσί	8 μήνες	1 μήνα	Αιτών άσυλο	Ναι

**Σημείωση*. Τα ονόματα των συμμετεχόντων είναι αλλαγμένα για λόγους τήρησης της ανωνυμίας και της εμπιστευτικότητας.

Η συμμετοχή ήταν ευκαιριακή λόγω της δύσκολης πρόσβασης στην ομάδα, με επιλογή των εφήβων που φιλοξενούνταν στη δομή κατά την περίοδο συλλογής δεδομένων (Απρίλιος–Ιούλιος 2021), μετά από ενημέρωση από τον συντονιστή. Έξι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν στα ελληνικά και οι υπόλοιπες με διερμηνέα. Ο χρόνος παραμονής στην Ελλάδα κυμαινόταν από οχτώ μήνες έως τέσσερα χρόνια, ενώ στη δομή από μία εβδομάδα έως ένα έτος.

Εργαλεία και Διαδικασία

Κατά τη διεξαγωγή της έρευνας τηρήθηκαν οι βασικές δεοντολογικές αρχές που διέπουν την επιστημονική έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες. Το δείγμα της έρευνας περιλαμβάνει ασυνόδευτους ανήλικους, μια ευάλωτη ομάδα εφήβων. Η συμμετοχή τους θα μπορούσε να προκαλέσει δυσφορία, καθώς ανακαλούσαν δύσκολες εμπειρίες από την άφιξή τους στην Ελλάδα. Για την αντιμετώπιση τυχόν συναισθηματικών δυσκολιών, η ερευνήτρια ήταν έτοιμη να διακόψει τη διαδικασία, να προσφέρει διάλειμμα ή να ενημερώσει τον κοινωνικό λειτουργό της δομής για πιθανή παραπομπή σε ειδικές υπηρεσίες. Η παρουσία διερμηνέα και υποστηρικτικού προσωπικού ενίσχυε την ασφάλεια των συμμετεχόντων, ενώ η ερευνήτρια μπορούσε να προτείνει δημόσιες υπηρεσίες ψυχικής υγείας, αν το επιθυμούσαν. Στην πράξη, μόνο ένας συμμετέχων ζήτησε διάλειμμα. Η συμμετοχή ήταν γνωστή στους υπεύθυνους της δομής και στην εισαγγελέα, αλλά τονίστηκε ότι ήταν εθελοντική και ότι οι συμμετέχοντες μπορούσαν να μην απαντήσουν ή να μην συμμετάσχουν χωρίς καμία συνέπεια. Ο κύριος στόχος ήταν η προστασία της ψυχικής υγείας και των δικαιωμάτων των ανηλίκων, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης (1989), και η άρνηση συμμετοχής σεβόταν πλήρως το καλύτερο συμφέρον τους, με τους εργαζόμενους της δομής να παρέχουν φροντίδα και υποστήριξη χωρίς καμία προκατάληψη.

Η συλλογή δεδομένων έγινε μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων, επιτρέποντας τη διερεύνηση των εμπειριών των συμμετεχόντων, την ανάδυση απρογραμμάτιστων θεμάτων και τη συγκέντρωση πλούσιου υλικού (Ιωσηφίδης, 2008. Willig, 2013). Για την έρευνα εξασφαλίστηκαν όλες οι απαραίτητες άδειες και συγκαταθέσεις (Επιτροπή Ερευνητικής Δεοντολογίας του Α.Π.Θ., Εισαγγελέας Ανηλίκων, συντονιστής δομής, διερμηνείς, ανήλικοι). Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν διαδικτυακά μέσω Skype, διάρκειας 45–60 λεπτών, με διερμηνέα σε έξι περιπτώσεις λόγω γλωσσικών δυσκολιών.

Οι συνεντεύξεις βασίστηκαν σε ανοιχτού τύπου ερωτήσεις για τη μετα-μεταναστευτική περίοδο, αποφεύγοντας θέματα παρελθόντος ή οικογένειας, τα οποία είχαν απαγορευτεί από τη δομή λόγω πιθανών τραυμάτων. Οι ερωτήσεις επικεντρώθηκαν στις εμπειρίες από την άφιξη και παραμονή στην Ελλάδα (π.χ. Συγκεκριμένα, την πρώτη περίοδο που ήρθες εδώ πώς ήταν τα πράγματα για εσένα; Τι εμπειρίες έχεις από το σχολείο;), τις τρέχουσες δυσκολίες (π.χ. Ποια είναι η μεγαλύτερη σου ανησυχία αυτή τη στιγμή; Ποια στάδια πέρασες για να έρθεις εδώ;), τις ανάγκες (π.χ. Τι είδους υποστήριξη λαμβάνεις για να αντιμετωπίζεις τις δυσκολίες που αντιμετωπίζεις; Τι σου προσφέρει η δομή;) και τα αποθέματα (π.χ. Τι σου δίνει δύναμη; Τι τρόπους έχεις για να αντιμετωπίσεις ένα πρόβλημα;). Οι συνεντεύξεις ηχογραφήθηκαν, απομαγνητοφωνήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν αποκλειστικά για την έρευνα. Δύο πιλοτικές συνεντεύξεις έδειξαν ότι οι ερωτήσεις ήταν κατανοητές και παραγωγικές, γι’ αυτό και εντάχθηκαν στο τελικό δείγμα. Οι πληροφορίες που συλλέχθηκαν είναι ψευδώνυμες και εμπιστευτικές.

Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων

Το υλικό αναλύθηκε με τη μέθοδο της Θεματικής Ανάλυσης των Braun & Clarke (2006). Αρχικά, οι συνεντεύξεις απομαγνητοφωνήθηκαν και μελετήθηκαν για τον εντοπισμό μονάδων νοήματος, οι οποίες κωδικοποιήθηκαν και ταξινομήθηκαν σε κατηγορίες. Στη συνέχεια, οι κωδικοί και οι κατηγορίες ομαδοποιήθηκαν σε πιθανά θέματα, μερικά εκ των οποίων απορρίφθηκαν ή διαμορφώθηκαν σε βασικά θέματα, καθοδηγούμενα από τα ερευνητικά ερωτήματα. Η διαδικασία περιλάμβανε επαναλαμβανόμενη ανάγνωση για την ανάδειξη και των πιο απόκρυφων θεμάτων, εξασφαλίζοντας συνεκτικότητα και εγκυρότητα. Η διαφάνεια των βημάτων, η αναστοχαστικότητα της ερευνήτριας και η τεκμηρίωση των θεμάτων με αποσπάσματα από τα δεδομένα ενίσχυσαν την αξιοπιστία (Braun

& Clarke, 2006· Clarke & Braun, 2013· Willig, 2013). Παρά το γεγονός ότι η μέθοδος δεν απαιτεί συμφωνία ανεξάρτητων κριτών, πραγματοποιήθηκε επιπλέον έλεγχος από δεύτερο αναλυτή, με συζήτηση των διαφορών μέχρι την επίτευξη συμφωνίας (Nowell et al., 2017).

Αποτελέσματα

Από την ανάλυση των συνεντεύξεων με τη μέθοδο της Θεματικής Ανάλυσης (Braun & Clarke, 2006), προέκυψαν 4 κεντρικά θέματα στη βάση των οποίων δομήθηκαν τα αποτελέσματα: α.«Οι δυσκολίες σε μια διαδρομή με πολλούς σταθμούς», β.«Οι συναισθηματικές εμπειρίες», γ.«Οι ψυχοκοινωνικές αποσκευές» και δ.«Τα μελλοντικά σχέδια και οι προβληματισμοί». Κάθε θέμα προσδιορίζεται από συγκεκριμένες κατηγορίες που προέκυψαν κατά την ανάλυση (βλ. Πίνακα 2). Επιλέχθηκαν τα πιο αντιπροσωπευτικά αποσπάσματα, ενώ η σειρά παρουσίασης των θεμάτων ακολουθεί αφηγηματική ροή, ξεκινώντας από τις απώλειες και τις δυσκολίες συνεχίζοντας με τις συναισθηματικές πτυχές και τελειώνοντας με τα αποθέματα και τα όνειρα για το μέλλον.

Πίνακας 2. *Θέματα και κατηγορίες της Θεματικής Ανάλυσης*

Θέματα	**Κατηγορίες**
Α. Οι δυσκολίες σε μια διαδρομή με πολλούς σταθμούς	1. Συνεχείς μετακινήσεις: Αλλαγές και απώλειες 2. Εμπειρία κράτησης στη φυλακή: Αβεβαιότητα και στέρηση επιλογής 3. Άσχημες συνθήκες διαβίωσης σε δομές φιλοξενίας 4. Αναγκαστική αυτονομία
Β. Οι συναισθηματικές εμπειρίες	1. Αίσθημα συγκινησιακής για την παρούσα κατάσταση 2. Ανασφάλεια για το άσυλο 3. Αίσθημα μοναξιάς-αποξένωσης
Γ: Οι ψυχοκοινωνικές αποσκευές	1. Στήριξη σε προσωπικές δυνάμεις 2. Θετική νοηματοδότηση των εμπειριών 3. Σημαντικοί άλλοι (οικογένεια, φίλοι, ομοεθνείς, προσωπικό) και ζητήματα εμπιστοσύνης 4. Η δομή ως πλαίσιο παροχής βοήθειας και ασφάλειας 5. Η σημασία του σχολείου 6. Η σημασία της θρησκείας
Δ: Τα μελλοντικά σχέδια και οι προβληματισμοί	1. Αναγκαστική αυτονομία στα 18 έτη και προετοιμασία για την ενήλικη ζωή/σχέδια 2. Τα όνειρα για τον επόμενο σταθμό

Κεντρική θεματική Α: Οι δυσκολίες σε μια διαδρομή με πολλούς σταθμούς

Η πρώτη κεντρική θεματική αναδεικνύει μέσα από τις αφηγήσεις των ανηλίκων τις δυσκολίες και τις απώλειες που βίωσαν και συνεχίζουν να βιώνουν μέχρι και την εγκατάσταση στα διαμερίσματα ημιαυτόνομης διαβίωσης. Οι συνεχείς μετακινήσεις και οι αλλαγές, η δύσκολη εμπειρία της κράτησης στη φυλακή, οι αντίξοες συνθήκες διαβίωσης σε κέντρα φιλοξενίας και η αναγκαστική αυτονομία αποτέλεσαν σημαντικές προκλήσεις για τους ασυνόδευτους ανήλικους.

1. Συνεχείς μετακινήσεις: Αλλαγές και απώλειες. Από την αρχή κάθε συνέντευξης, οι ανήλικοι περιέγραφαν την αναγκαστική τους φυγή αναζητώντας ασφάλεια και καλύτερες συνθήκες, καθώς και τις δυσκολίες και την απώλεια ελέγχου στη ζωή τους. Η αφήγηση του Ανσάρ είναι χαρακτηριστική, καθώς περιγράφει την εμπειρία

της άφιξης στην Ελλάδα με όρους μεγάλης αβεβαιότητας και ανασφάλειας: «Ήταν πάρα πολύ δύσκολα τα πράγματα για εμένα όταν ήρθα στην Ελλάδα (..) από τη στιγμή που έφυγα από τη χώρα μου είναι πολύ δύσκολα για εμένα (..) δεν ήξερα που να πάω (..) που να μείνω (.) δύο βράδια κοιμήθηκα έξω σε μία στάση λεωφορείου». Η Ελλάδα, αν και άγνωστη, επιλέχθηκε λόγω κακών συνθηκών στην Τουρκία. Ωστόσο, οι συνεχείς αναγκαστικές μετακινήσεις μεταξύ κέντρων φιλοξενίας, η μακρά αναμονή (συχνά μέχρι και ενάμιση χρόνο) για ένταξη σε διαμερίσματα, καθώς και οι συνεχείς αλλαγές χωρών, ανθρώπων και σχολείων, περιγράφηκαν ως «βήματα πίσω» που δυσχέραιναν τη διατήρηση σχέσεων και την αίσθηση σταθερότητας. Κάποιοι ανήλικοι τόνισαν την αμφισβήτηση της ηλικίας τους, που τους ανάγκαζε να αποδείξουν την ανηλικότητά τους πριν μεταφερθούν σε κατάλληλες δομές. Αποχωρισμοί από φίλους και προσωπικό ενίσχυαν την αίσθηση αστάθειας, ενώ υπήρξαν και αποχωρισμοί από συγγενείς λόγω μη άμεσης συγγένειας. Συγκεκριμένα, ο Χασάν αναφέρει: «μας είπαν τελικά ότι δεν είναι από την οικογένειά σου είναι θείος δεν είναι ούτε πατέρας σου ούτε μητέρα σου ούτε αδερφός σου ούτε αδερφή σου πρέπει να πάει αλλού και εσύ να πας αλλού». Το απόσπασμα αυτό αναδεικνύει πώς οι κανονισμοί υπερίσχυαν των συναισθηματικών δεσμών, ενισχύοντας το αίσθημα απομόνωσης των εφήβων.

2. Εμπειρία κράτησης στη φυλακή: Αβεβαιότητα και στέρηση ελευθερίας. Οι μισοί συμμετέχοντες είχαν συλληφθεί από τις αστυνομικές αρχές, βιώνοντας φόβο, αβεβαιότητα και στέρηση ελευθερίας, χωρίς ενημέρωση για το λόγο ή τη διάρκεια της κράτησης. Ο Αμπντούλ χαρακτηριστικά αναφέρει ότι: στη φυλακή το μόνο που ήθελα ήταν να βγω έξω δεν ήθελα τίποτα άλλο (.) κάθε μέρα τους ρωτούσα αν θα φύγω και εκείνοι λέγαν όχι δεν ξέρουμε πότε θα φύγεις». Μόνο ένας έφηβος ένιωσε ασφάλεια κατά τη σύλληψή του, καθώς του υποσχέθηκαν προστασία και μεταφορά σε ασφαλή δομή. Οι συνθήκες κράτησης περιλάμβαναν περιορισμένο χώρο, ανεπαρκή υγιεινή, έλλειψη φωτός και αδυναμία επικοινωνίας με συγγενείς. Όπως αναφέρει ο Χουσέιν: «Τις πρώτες μέρες που ήμουν στην Ελλάδα ήμουν στη φυλακή (..) ήταν άσχημα (..) ήταν πολύ βρώμικα και είχε πολλή φασαρία και πάρα πολλά άτομα από διαφορετικά μέρη και μύριζε». Η επικοινωνία ήταν δύσκολη λόγω διαφορετικών γλωσσών, αναγκάζοντας τους ανήλικους να μάθουν βασικά ελληνικά. Σε ορισμένα κέντρα προσφέρονταν μαθήματα ελληνικών και αγγλικών, ενώ ένας έφηβος ανέφερε την υποστήριξη από δικηγόρο που τον ενημέρωσε για μελλοντική μεταφορά σε κέντρο φιλοξενίας. Ένας ακόμα περιέγραψε την απομόνωση και τη συναισθηματική δυσκολία της κράτησης χωρίς επαφή.

3. Άσχημες συνθήκες διαβίωσης σε δομές φιλοξενίας. Από τις συνεντεύξεις αναδείχθηκαν οι δύσκολες συνθήκες στα κέντρα φιλοξενίας, ιδιαίτερα στη Σάμο, όπου οι περισσότεροι έφηβοι ανέφεραν συνωστισμό, συγκρούσεις και έλλειψη ασφάλειας. Ο Άσαντ ανέφερε ότι «εκεί πέρα ήταν χάλια (.) το φαγητό (.) ήταν κακές οι συνθήκες μας έδιναν ψωμί για να φάμε το οποίο δεν τρωγόταν (..) όλη μέρα μαλώνανε (..) εκεί δυσκολεύτηκα πάρα πολύ», ενώ ο Μουχάμεντ ανέφερε ότι οι συνθήκες ήταν χειρότερες από τη Συρία: «νόμιζα ότι θα είναι καλύτερα αλλά όταν ήρθα στην Σάμο είπα στην Συρία ήταν καλύτερα από την Σάμο πραγματικά». Οι ανήλικοι είχαν δυσκολίες προσαρμογής λόγω πολιτισμικών διαφορών, συνεχών συγκρούσεων, κλοπών και ενοχλήσεων, που επηρέαζαν τον ύπνο και τη συγκέντρωση. Επίσης, η αστυνομία δεν παρενέβαινε σε περιστατικά βίας, και το φαγητό θεωρήθηκε χαμηλής ποιότητας, χωρίς επαρκή θρεπτική κάλυψη.

4. Αναγκαστική αυτονομία. Μια ακόμα σημαντική κατηγορία ήταν η «αναγκαστική αυτονομία». Οι ανήλικοι, λόγω των συνθηκών, στερήθηκαν την υποστήριξη των γονιών και την καθοδήγηση προς την ενηλικίωση. Ο Τζάφαρ χαρακτηριστικά ανέφερε ότι «δεν είχα κάποιους ανθρώπους να μου δείξουν το δρόμο να μου πούνε να με βοηθήσουν (.) πάντα ήμουν μόνος μου και έμαθα έτσι». Αναγκάστηκαν να ταξιδέψουν μόνοι ή με συνοδεία που τελικά έχασαν, και έτσι βρέθηκαν χωρίς οικογενειακή στήριξη, προσπαθώντας να ανταπεξέλθουν μόνοι. Όπως αναφέρει ο Ανσάρ: «είχα πάρα πολύ κακές στιγμές (..) ήμουν πολύ μικρότερος (..) δεν ήμουν έξυπνος (..) ήμουν μόνος και έπρεπε να τα καταφέρω (..) δεν είχαν κάποιον να με βοηθήσει». Παρά τις δυσκολίες, ανέπτυξαν αντοχή και ωριμότητα, μαθαίνοντας να εργάζονται για να επιβιώσουν, αν και αυτή η ωρίμανση συνοδεύτηκε από συναισθήματα μοναξιάς και αποξένωσης.

Κεντρική θεματική Β: Οι συναισθηματικές εμπειρίες

Η δεύτερη θεματική επικεντρώνεται στις συναισθηματικές εμπειρίες που συνόδευαν τα βιώματά των ασυνόδευτων ανηλίκων. Συγκεκριμένα, ένιωθαν ευγνωμοσύνη για την παρούσα κατάσταση, συγκρίνοντάς την με τις δυσκολίες του παρελθόντος, ενώ παράλληλα ένιωθαν μοναξιά, ανασφάλεια και αβεβαιότητα για το μέλλον τους. Το ζήτημα του ασύλου φαίνεται ότι τους προβληματίζει ιδιαιτέρως, καθώς από την τελική απόφαση που θα ληφθεί κρίνεται το μέλλον τους και η παραμονή τους στην Ελλάδα.

1. Αίσθημα ευγνωμοσύνης για την παρούσα κατάσταση. Η πλειονότητα των ασυνόδευτων εφήβων εξέφρασε ευγνωμοσύνη για την παρούσα κατάσταση, συγκρίνοντάς τη με τις δύσκολες συνθήκες του παρελθόντος. Συγκεκριμένα, ο Χασάν είπε: «ήταν ας πούμε ένα όνειρο που ήθελα (.) ένα από τα όνειρά μου έγινε ας πούμε και ήρθα εδώ πέρα και είμαι ακόμα εδώ». Αισθάνονται χαρά και εκπλήρωση, ιδιαίτερα βλέποντας βελτίωση σε σχέση με την Τουρκία, ζώντας σε διαμέρισμα που καλύπτονται οι βασικές ανάγκες, σε αντίθεση με την κράτηση ή τα ανοιχτά κέντρα φιλοξενίας. Ο Τζάφαρ χαρακτηριστικά ανέφερε: «Ήμουν χαρούμενος (.) ένιωθα ευλογημένος όταν πήγα στο ξενοδοχείο και έφυγα από τη φυλακή», ενώ ο Μουχάμεντ «ας πούμε ναι το όνειρό μου έγινε έχω σπίτι πάω σχολείο έχω φίλους έχω παρέα».

2. Ανασφάλεια για το άσυλο. Όλοι οι ασυνόδευτοι έφηβοι ανέφεραν την αβεβαιότητα και ανασφάλεια για το μέλλον τους, καθώς δεν είχαν τη δυνατότητα επιλογών και αποφάσεων. Βίωναν μεγάλη αναμονή και συνεχείς μετακινήσεις σε άγνωστες δομές φιλοξενίας, γεγονός που τους προκαλούσε φόβο για το πού θα βρίσκονται αύριο. Το ζήτημα του ασύλου αναδείχθηκε ως κύρια πηγή στρες, καθώς η απόφαση θα καθόριζε το μέλλον τους. Ο Αμίρ χαρακτηριστιά ανέφερε ότι: «Ανησυχώ γιατί έχω την συνέντευξή μου τώρα οπότε η συνέντευξη είναι αυτό που με αγχώνει (..) αν σε δεχθούν θα είσαι οκ αν όχι δεν ξέρω (..) φοβάμαι τώρα γιατί αν δεν μου τα δώσουν θα είναι πρόβλημα δεν θέλω να πάω πίσω στην χώρα μου». Εάν λάβουν άσυλο, θα παραμείνουν στην Ελλάδα, αλλιώς θα αναγκαστούν να φύγουν παράνομα στο εξωτερικό για να αποφύγουν την επιστροφή στη χώρα τους. Ο Τζάφαρ τονίζει: «Το κυριότερο που περιμένω είναι να γίνω αποδεκτός (.) ώστε να γίνω νόμιμος πρόσφυγας (.) να γίνω δεκτός νομικά από το κράτος». Η μακρά αναμονή για την απόκτηση ασύλου προκαλεί διαρκές άγχος, ενώ η διαδικασία της συνέντευξης είναι επίσης στρεσογόνα, καθώς πρέπει να μιλήσουν για το παρελθόν τους σε άγνωστους που θα κρίνουν την τύχη τους.

3. Αίσθημα μοναξιάς-αποξένωσης. Παρά την πρόωρη ωρίμανση και τις νέες δεξιότητες, οι ασυνόδευτοι ανήλικοι εξέφρασαν έντονα την μοναξιά τους κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, αλλά και συναισθήματα λύπης, φόβου και ανασφάλειας. Τόνισαν τη συναισθηματική δυσκολία που προκλήθηκε από την αναγκαστική μετανάστευση και την απώλεια των γονέων, καθώς και τη δυσκολία προσαρμογής σε μια ξένη χώρα χωρίς οικεία πρόσωπα. Ο Μπατού περιέγραψε χαρακτηριστικά αυτή την εμπειρία, λέγοντας ότι «Αισθανόμουν πάρα πολύ περίεργα σαν να ήμουν ένας άνθρωπος που πηγαίνει σε ένα ξένο σπίτι αυτή ακριβώς την αίσθηση είχα γιατί δεν ήξερα ούτε τους ανθρώπους ούτε την γλώσσα ούτε τους νόμους». Αντίστοιχα, ο Μπαράκ ανέδειξε την αίσθηση απουσίας στήριξης κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, σημειώνοντας «φοβόμουν (.) ήμουν μόνος μου και ένιωθα πάρα πολύ ανασφαλής (..) δεν ήξερα κανένα ήμουν σε μία ξένη χώρα ήμουν μόνος μου». Τονίζεται το ψυχικό φορτίο που συνοδεύει την αναγκαστική απομάκρυνση από την πατρίδα και την απουσία ενός υποστηρικτικού περιβάλλοντος.

Κεντρική θεματική Γ: Ψυχοκοινωνικές αποσκευές

Η τρίτη θεματική που αναδείχθηκε αφορά τα ψυχικά αποθέματα και την κοινωνική υποστήριξη των ασυνόδευτων ανηλίκων που τους βοήθησαν να αντεπεξέλθουν στις δυσκολίες. Ειδικότερα, η στήριξη σε προσωπικές δυνάμεις, οι σημαντικοί άλλοι, όπως η οικογένεια, οι φίλοι, οι ομοεθνείς και το προσωπικό των κέντρων φιλοξενίας, οι παροχές και η προστασία από τη δομή φιλοξενίας και η πίστη στη θρησκεία βρέθηκε πως αποτελούν σημαντικές πηγές υποστήριξης.

1. Στήριξη σε προσωπικές δυνάμεις. Η στήριξη στις προσωπικές δυνάμεις αναδείχθηκε ως κεντρική κατηγορία από όλους τους συμμετέχοντες. Τόνισαν την αυτοβοήθεια και την επιμονή τους για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα, διατηρώντας πίστη και ελπίδα για το μέλλον. Χαρακτηριστικά, ο Χασάν περιέγραψε την εμπειρία του ως ένα είδος μαθήματος, επισημαίνοντας ότι «ξέρεις τι είναι αυτό που σκέφτομαι (..) εε χμμμ στο μυαλό μου λέω ότι όλα αυτά που πέρασα στην ζωή μου είναι καλά γιατί θα με βοηθήσουν (.) είναι σαν μάθημα για εμένα ξέρεις (.) στο μέλλον θα ξέρω ότι αυτή η ιστορία με έκανε να πονάω και θα το μετατρέψω σε κάτι πολύ καλό στο μέλλον θα είμαι πολύ καλύτερα». Αντίστοιχα, ο Ντελίλ τόνισε την αξία της αντοχής και της πίστης απέναντι στις δυσκολίες, υπογραμμίζοντας πως «πρέπει να έχεις πίστη για ότι και αν συμβαίνει γιατί ότι και αν έρχεται στο δρόμο σου πρέπει να προετοιμαστείς για να το υποδεχθείς και να πεις ότι αυτό συμβαίνει για κάποιο λόγο στη ζωή μου». Οι αφηγήσεις αυτές δείχνουν πως οι συμμετέχοντες δεν ερμηνεύουν τις δυσκολίες μόνο ως εμπόδια, αλλά και ως αφορμές για προσωπική ενδυνάμωση και πνευματική ανάπτυξη. Η αναζήτηση διέξοδου στις σκέψεις τους, σε μέρη που επισκέπτονται για να ηρεμήσουν, καθώς και η υπομονή που ανέφεραν κάποιοι ως στρατηγική διαχείρισης, συνθέτουν ένα πλέγμα εσωτερικών πόρων που τους στηρίζει.

2. Θετική νοηματοδότηση των εμπειριών. Ένας σημαντικός τρόπος αντιμετώπισης, που ανέδειξαν αρκετοί συμμετέχοντες, ήταν η νοηματοδότηση των δυσκολιών τους. Οι εμπειρίες θεωρήθηκαν πηγή δύναμης και δεξιοτήτων για το μέλλον, με κάθε μετακίνηση να εκλαμβάνεται ως «βήμα μπροστά» προς την επίτευξη στόχων. Χαρακτηριστικά, ο Αμίρ ανέφερε «και όταν ήρθα στα Διαβατά ξέρεις πήγα ένα βήμα μπροστά (.) οπότε ελπίζω ότι ακόμη και αν πάω σε κάποιο άλλο μέρος θα πάω ένα βήμα πιο μπροστά». Για τον ίδιο, η μετακίνηση και η προσαρμογή σε νέες συνθήκες λειτουργούν ως διαρκής εξέλιξη και προσωπική πρόοδος. Αντίστοιχα, ο Χασάν τόνισε τη σημασία της μετατροπής του πόνου σε μάθημα ζωής, υπογραμμίζοντας «όλα αυτά που πέρασα στη ζωή μου είναι καλά γιατί θα με βοηθήσουν (.) είναι σαν μάθημα για εμένα ξέρεις (.) στο μέλλον θα ξέρω ότι αυτή η ιστορία με έκανε να πονάω και θα το μετατρέψω σε κάτι πολύ καλό». Τέλος, ο Ντελίλ αναπλαισιώνει θετικά τις δυσκολίες: «όσο περισσότερες δυσκολίες έχεις τόσο περισσότερες ευκαιρίες έχεις (.) αν έχω κάποιο πρόβλημα δεν θα σκεφτώ ότι είναι το τέλος του κόσμου (.) εγώ ποτέ δεν τα παρατάω γιατί υπάρχουν δυσκολίες και πρέπει να τις ξεπερνάμε». Οι αφηγήσεις αυτές δείχνουν ότι οι συμμετέχοντες δεν αντιλαμβάνονται τις εμπειρίες τους μόνο ως βάρος, αλλά και ως πηγή προσωπικής ανάπτυξης και ανθεκτικότητας.

3. Σημαντικοί άλλοι (οικογένεια, φίλοι, ομοεθνείς, προσωπικό) και ζητήματα εμπιστοσύνης. Πέρα από τη στήριξη στον εαυτό και στις προσωπικές δυνάμεις, φαίνεται πως οι ασυνόδευτοι έφηβοι στηρίζονται στην οικογένεια και στους φίλους. Χαρακτηστικά αναφέρει ο Χουσέιν «έπαιρνα τηλέφωνο την οικογένειά μου και το πρόβλημα που είχα σαν να το ξεχνούσα», ενώ ο Αμίρ αναφέρει «έχω τους φίλους μου που τους μιλάω αλλά όχι όλους δεν μπορείς να μιλήσεις σε όλους», αναδεικνύοντας ζητήματα εμπιστοσύνης. Επίσης, φάνηκε πως μία σημαντική πηγή υποστήριξης είναι η επαφή με ομοενθείς, όπως αναφέρει ο Ζαμίλ «Η αλήθεια το σπίτι που μένω μόνο εγώ με ένα άλλο παιδί και η σχέση μας είναι πολύ καλή είναι επίσης από το Αφγανιστάν οπότε καταλαβαίνουμε ο ένας τον άλλο» και η σύναψη θετικών και υγιών διαπροσωπικών σχέσεων με το προσωπικό των δομών φιλοξενίας, με τον Ντελίλ να τονίζει «μας φροντίζουν πάρα πολύ (.) ώστε να μπορέσουμε αύριο μεθαύριο αν έχουμε μία καλύτερη ζωή». Οι σχέσεις λειτουργούν ως ουσιαστική πηγή στήριξης, με την εμπιστοσύνη να αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στην επιλογή των ανθρώπων στους οποίους ανοίγονται οι έφηβοι.

4. Η δομή ως πλαίσιο παροχής βοήθειας και ασφάλειας. Συνεχίζοντας, η δομή φιλοξενίας αναδείχθηκε ως βασικό πλαίσιο ασφάλειας και υποστήριξης. Το πρόγραμμα «εποπτευόμενων διαμερισμάτων ημιαυτόνομης διαβίωσης» καλύπτει βασικές ανάγκες, προσφέροντας στέγαση, οικονομική βοήθεια, τρόφιμα, ιατρική και νομική υποστήριξη. Χαρακτηριστικά ο Ανσάρ ανέφερε «βρήκα τη δομή και αυτοί σκέφτηκαν το μέλλον μου με βοήθησαν», ενώ ο Ντελίλ τόνισε την ανακούφιση πως στο νέο σπίτι νιώθει περισσότερη ιδιωτικότητα και έχει «κάθε είδους υποστήριξη που χρειάζεται, από δικηγόρο και κοινωνικούς λειτουργούς μέχρι δασκάλους», γεγονός που τον κάνει να αισθάνεται άνετα να ζητήσει βοήθεια. Εξειδικευμένο προσωπικό εξασφαλίζει

προστασία, φροντίδα και καθοδήγηση. Επιπλέον, προσφέρεται ενισχυτική διδασκαλία για μελέτη και εκμάθηση ελληνικών, κρίσιμη για ανήλικους που δεν έχουν παρακολουθήσει σχολείο. Οι δομές φιλοξενίας δεν αποτελούν απλώς καταφύγιο, αλλά συνιστούν πλαίσιο φροντίδας και ενδυνάμωσης που επιτρέπει στους ανήλικους να σχεδιάζουν με περισσότερη σιγουριά το μέλλον τους.

5. Η σημασία του σχολείου. Η πέμπτη κατηγορία που αναδείχθηκε από τους συμμετέχοντες ως σημαντική πηγή υποστήριξης και ενδυνάμωσης είναι η παρακολούθηση του σχολείου. Όλοι οι ασυνόδευτοι ανήλικοι είχαν θετική στάση προς το σχολείο και τόνισαν τη σημαντικότητά συμμετοχής, απόκτησης γνώσης και μελέτης. Χαρακτηριστικά ο Τζάφαρ τόνισε «Το γεγονός ότι μελετάμε και μαθαίνουμε πράγματα είναι μία ευλογία (.) μπορώ και να βρω φίλους εκεί (.) μπορώ κάνω παρέα με ανθρώπους της ηλικίας μου», ενώ τονίζεται και η ανάγκη εκμάθησης ελληνικών όπως αναφέρει ο Μπαράκ «Το σχολείο είναι ωραίο εγώ περισσότερο πηγαίνω στο σχολείο για να μάθω ελληνικά». Το σχολείο αναφέρεται ως μέσο εξέλιξης, απόκτησης εφοδίων, στήριξης και ενίσχυσης της αυτοπεποίθησης. Συγκεκριμένα, ο Ανσάρ τονίζει «οι καθηγητές στο σχολείο μου ήταν πάρα πολύ καλοί φερόντουσαν πάρα πολύ καλά στους πρόσφυγες και στους μετανάστες (..)μου εξηγούσαν καλύτερα κάποια πράγματα που δεν καταλάβαινα (.) μου φερόντουσαν με ισότητα (..) ένιωθα άνετα ασφάλεια να πηγαίνω σχολείο».

6. Η σημασία της θρησκείας. Συνεχίζοντας, η θρησκεία αναφέρθηκε από τους μισούς ασυνόδευτους έφηβους ως πηγή στήριξης και ελπίδας. Μέσω της προσευχής αντλούν δύναμη για να αντιμετωπίσουν δυσκολίες. Χαρακτηριστικά ο Ζαμίλ περιέγραψε ότι σε στιγμές αδυναμίες «κυρίως έκλαιγα και ζητούσα από τον Θεό να με βοηθήσει δεν υπήρχε κάτι άλλο που μπορούσα να κάνω απλά περίμενα (.)προτιμώ να προσεύχομαι γιατί όταν είναι τόσο δύσκολες οι καταστάσεις δεν μπορείς να κάνεις πολλά δεν είναι στο δικό σου έλεγχο απλά μπορείς να προσεύχεσαι». Η θρησκεία τους διδασκεί την υπομονή, όπως αναφέρει ο Μπατού «Στη θρησκεία μας λέει ότι πρέπει να κάνουμε υπομονή και με αυτό θα βρούμε κουράγιο και έτσι με βοηθάει (..) θέλω να βρω μία καλή δουλειά να δουλέψω για να στείλω στους γονείς μου για να πάνε να προσκυνήσουν στην Κάμπα». Οι αναφορές αυτές δείχνουν ότι η θρησκεία λειτουργεί όχι μόνο ως πνευματικό καταφύγιο αλλά και ως πηγή νοήματος και κατεύθυνσης για το μέλλον.

Κεντρική θεματική Δ: Τα μελλοντικά σχέδια και οι προβληματισμοί

Η τελευταία θεματική αναφέρεται στα μελλοντικά σχέδια και στους προβληματισμούς των ασυνόδευτων ανηλίκων. Σημαντική ανάγκη για τους ίδιους αποτελεί η προετοιμασία για την ενήλικη ζωή. Θέτουν στόχους αναφορικά με την επικείμενη μετακίνησή τους, ενώ παράλληλα κάνουν όνειρα για το μέλλον τους.

1. Αναγκαστική αυτονομία στα 18 έτη και προετοιμασία για την ενήλικη ζωή. Αρχικά, αναδείχθηκε από όλες τις συνεντεύξεις η αναγκαστική μετακίνηση από τα διαμερίσματα ημιαυτόνομης διαβίωσης κατά τα 18 έτη, φανερώνοντας την αβεβαιότητα και την ανασφάλεια σχετικά με την επικείμενη μετακίνηση και τον αποχωρισμό από τη δομή και τα πρόσωπα φροντίδας για ακόμη μία φορά. Χαρακτηριστικά ο Μπατού αναφέρει «Στην αρχή στην Αλεξανδρούπολη δεν ήξερα για το τι να κάνω μετά την ενηλικίωσή μου ενώ εδώ πέρα άρχισα να μαθαίνω για το πως θα πρέπει να δραστηριοποιηθώ μετά τα 18 μου (.)ότι αν χρειαστώ κάτι μετά τα 18 πως να μπορέσω να βρω για τι θα κάνω». Τονίζεται η σημασία απόκτησης δεξιοτήτων ζωής, η προετοιμασία για την ενηλικίωση μέσω του προγράμματος και η παροχή βοήθειας από τη δομή, όπως η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και η απόκτηση όλων των απαραίτητων νομικών εγγράφων. Όπως αναφέρει ο Χουσέιν: «αλλά πιστεύω ότι είναι καλύτερα εδώ γιατί όταν γίνω ενήλικας πρέπει να ξέρω πολλά πράγματα εε πριν να γίνω ενήλικας και εδώ με βοηθάνε να μάθω αυτά τα πράγματα (….) εεε πως δηλαδή πως να μαθαίνω πως να κάνω πρόγραμμα μόνος μου».

2. Τα όνειρα για τον επόμενο σταθμό. Συνεχίζοντας, βρέθηκε πως οι μισοί συμμετέχοντες εστίαζαν στο μέλλον και στην προσωπική εξέλιξη, αναφερόμενοι σε αυτό ως πηγή υποστήριξης και ενδυνάμωσης. Αντλούν ελπίδα θέτοντας στόχους για το μέλλον, εστιάζοντας κυρίως στο βραχυπρόθεσμο. Θέλουν να καλύψουν βασικές ανάγκες,

να βρουν εργασία και να αποκτήσουν οικονομική αυτονομία. Όπως τόνισε ο Τζάφαρ: «αυτό που μου δίνει δύναμη είναι το μέλλον (.) ο στόχος που έχω και γενικά όλα όσα θέλω από τη ζωή (.) όλοι θέλουν ένα μέλλον (.) δεν κοιτάζω τι θα γίνει 5 χρόνια αργότερα (.) αλλά ένα ή δύο χρόνια μετά», ενώ ο Ντελίλ: «Όταν θα βγω από τη δομή θα πάω να βρω μία καλή δουλειά και θα αρχίσω να δουλεύω να έχω τα δικά μου χρήματα και θα μπορώ να συντηρώ τον εαυτό μου». Ακαδημαϊκοί στόχοι, όπως η εκμάθηση ελληνικών και η αποφοίτηση, είναι επίσης σημαντικοί. Παράλληλα, όλοι εξέφρασαν την επιθυμία τους για μία αξιοπρεπή και φυσιολογική ζωή, όπως χαρακτηριστικά σημείωσε ο Μπαράκ «τίποτα το ιδιαίτερο (.) μία φυσιολογική ζωή (.) δεν ζήτησα ποτέ κάτι σουπερ τεράστιο και μη επιτεύξιμο θέλω να ζήσω σαν φυσιολογικός άνθρωπος». Σκεπτόμενοι το μέλλον τους και την επικείμενη αποχώρησή τους από τα διαμερίσματα, όλοι οι ασυνόδευτοι έφηβοι αναφέρθηκαν στη χώρα διαμονής τους και στη βαρύτητα που έχει για τη ζωή τους το ζήτημα του ασύλου. Σε περίπτωση απόρριψης, σκέφτονται να διαφύγουν στο εξωτερικό. Κάποιοι αναζητούν οικογενειακή επανένωση στη Γερμανία, ενώ άλλοι νιώθουν ασφάλεια στην Ελλάδα. Η οικογένεια παραμένει κεντρικός στόχος για το μέλλον τους, όπως αναφέρει ο Χουσέιν «θέλω η οικογένεια μου να φύγει από το Ιράκ και να είμαστε πάλι μαζί».

Συζήτηση

Η παρούσα έρευνα, με ποιοτική μεθοδολογία, διερευνά τις εμπειρίες, τις αντιξοότητες και τις ψυχοκοινωνικές ανάγκες ασυνόδευτων εφήβων που ζουν σε διαμερίσματα ημιαυτόνομης διαβίωσης, καθώς και τα αποθέματα που ενεργοποιούν για την προσαρμογή τους στη νέα χώρα. Εστιάζει στη μετα-μεταναστευτική τους περίοδο (Jensen et al., 2015) και στοχεύει να αναδείξει την προσωπική τους εμπειρία, δίνοντάς τους φωνή και προβάλλοντας τη δική τους οπτική. Η θεματική ανάλυση των συνεντεύξεων αποκάλυψε τέσσερα κύρια θέματα που απαντούν στα ερευνητικά ερωτήματα: α.«Οι δυσκολίες σε μια διαδρομή με πολλούς σταθμούς», β.«Οι συναισθηματικές εμπειρίες», γ.«Οι ψυχοκοινωνικές αποσκευές» και δ.«Τα μελλοντικά σχέδια και οι προβληματισμοί». Τα θέματα αυτά συγκροτούν την αφήγηση της διαδρομής και της ιστορίας των ασυνόδευτων εφήβων. Στο επίκεντρο βρέθηκαν τόσο οι δυσκολίες και οι αντιξοότητες όσο και οι προσωπικοί και κοινωνικοί πόροι που ενεργοποιούν οι έφηβοι για να ανταπεξέλθουν. Τα ευρήματα οργανώνονται στη λογική των παραγόντων επικινδυνότητας και των προστατευτικών παραγόντων στο πλαίσιο της προσφυγικής εμπειρίας, επιβεβαιώνοντας την προσέγγιση της ψυχικής ανθεκτικότητας ως πολυεπίπεδου φαινομένου (Masten, 2014· Motti-Stefanidi et al., 2018).

Παράγοντες επικινδυνότητας

Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι που μελετήθηκαν περιέγραψαν πολλαπλές δυσκολίες που απειλούν την ψυχική τους υγεία. Απομακρύνθηκαν αναγκαστικά από τις οικογένειές τους, συχνά υπό συνθήκες έκτακτης ανάγκης, γεγονός που επιτάχυνε την ανάπτυξη αυτονομίας χωρίς την απαραίτητη υποστήριξη. Το ταξίδι για τη μετανάστευση, γεμάτο αβεβαιότητα και μοναξιά, και η εγκατάστασή τους στην Ελλάδα σε ένα περιβάλλον με επικοινωνιακές και ψυχολογικές προκλήσεις, προκάλεσαν έντονη συναισθηματική επιβάρυνση, όπως αναδεικνύεται και από τη βιβλιογραφία. Στην παρούσα έρευνα, οι συμμετέχοντες κατέφθασαν στην Ελλάδα κατά τη μέση εφηβεία χωρίς γονική καθοδήγηση, ανέπτυξαν δεξιότητες επιβίωσης και και εργάστηκαν προσωρινά για βασικές ανάγκες. Το ταξίδι και η αναγκαστική αυτονομία δημιούργησαν άγχος, αποξένωση και φόβο για το μέλλον, όπως επιβεβαιώνεται και από τις μελέτες των Farmakopoulou και συνεργατών (2017) και Groark και συνεργατών (2011), που εντόπισαν συναισθήματα αβοηθησίας και απελπισίας σε παιδιά που βρέθηκαν μόνα σε ξένες χώρες.

Κατά την άφιξή τους στην Ελλάδα, αντιμετώπισαν δυσμενείς συνθήκες κράτησης και παρατεταμένη αβεβαιότητα, χωρίς ενημέρωση για τη διάρκεια ή τον λόγο της κράτησής τους. Οι γλωσσικές δυσκολίες περιόρισαν την επικοινωνία και τους ανάγκασαν να μάθουν ελληνικά για επιβίωση, εντείνοντας άγχος και συναισθηματική φόρτιση, όπως επισημαίνουν και οι Ehntholt και συνεργάτες (2018), με τους ανήλικους να αναφέρουν ανακούφιση μετά την αποδέσμευση από τη κράτηση. Οι εμπειρίες τους συμφωνούν με τις έρευνες

των Giannopoulou & Gill (2019) και Stathopoulou (2019), που καταγράφουν τραυματικές συνθήκες και αβοηθησία στην άφιξή τους.

Η διαδικασία ασύλου, γεμάτη αβεβαιότητα και φόβο απέλασης προκάλεσε επιπλέον άγχος, απόγνωση και αίσθημα ανασφάλειας (Ehntholt et al., 2018· Nho et al., 2018· Groark et al., 2011). Σύμφωνα με τους Digidiki και Bhabha (2018), οι καθυστερήσεις στη διαδικασία ασύλου ωθούν τους ανήλικους σε παράνομες λύσεις, όπως δείχνει και η παρούσα έρευνα, ενώ η αμφισβήτηση της ανηλικότητάς τους επιδεινώνει την ψυχική τους υγεία (Vervliet et al., 2014). Στην παρούσα έρευνα διαπιστώθηκε πως η εμπειρία ασύλου επιδεινώνει την καθημερινότητα και προκαλεί ανασφάλεια στους ασυνόδευτους, ενώ αρκετοί από αυτούς θα εξετάσουν την επιλογή παράνομης μετακίνησης αν απορριφθεί η αίτησή τους. Η συνεχής μετακίνηση μεταξύ δομών και οι δύσκολες συνθήκες διαμονής επιτείνουν τις συναισθηματικές και ψυχολογικές δυσκολίες (ARSIS, 2020· Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2020· Digidiki & Bhabha, 2018· Mishra et al., 2020a), ενώ η έλλειψη σταθερότητας εμποδίζει τη δημιουργία σχέσεων και τη διατήρηση ρουτίνας (Vervliet et al., 2014· Van Es et al., 2019). Παρά τις σοβαρές ψυχοπιεστικές συνθήκες, η έρευνα δεν καταγράφει διαγνωσμένα ψυχιατρικά προβλήματα, καθώς το πρόγραμμα ημιαυτόνομης διαβίωσης απαιτεί καλή ψυχική υγεία. Συνολικά, τα ευρήματα δείχνουν πως τα δικαιώματα των ασυνόδευτων προσφύγων στην Ελλάδα δεν προστατεύονται επαρκώς παρά τις διεθνείς υποχρεώσεις προστασίας τους, ενώ ταυτόχρονα αναδεικνύονται κρίσιμοι παράγοντες επικινδυνότητας που υπονομεύουν την καθημερινότητα και την ψυχική ευημερία των ασυνόδευτων ανηλίκων.

Προστατευτικοί παράγοντες

Παράλληλα, τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι οι ανήλικοι διαθέτουν ατομικά χαρακτηριστικά και κοινωνικές πηγές υποστήριξης, που τους επιτρέπουν να ξεπερνούν τις προκλήσεις και να προσαρμόζονται στη νέα χώρα (Masten et al., 2019· Motti-Stefanidi, 2018· Suárez-Orozco et al., 2018). Στηρίζονται στις δικές τους δυνάμεις, τις σχέσεις με φίλους, το προσωπικό των δομών φιλοξενίας, τους εκπαιδευτικούς και στη θρησκεία. Τα ευρήματα ευθυγραμμίζονται με τη θεωρία της ψυχικής ανθεκτικότητας (Masten et al., 2019· Motti-Stefanidi, 2018· Motti-Stefanidi & Masten, 2017· Suárez-Orozco et al., 2018), η οποία τονίζει την ικανότητα των ατόμων να προσαρμόζονται θετικά παρά τις αντιξοότητες. Ειδικότερα, το αναπτυξιακό μοντέλο της ανθεκτικότητας (Masten, 2014) αναδεικνύει τη σημασία ατομικών χαρακτηριστικών, όπως η αυτοεκτίμηση και οι κοινωνικές δεξιότητες, ενώ τα συστημικά μοντέλα (Motti-Stefanidi & Masten, 2017) υπογραμμίζουν τον ρόλο των κοινωνικών πλαισίων, όπως η οικογένεια, οι δομές φιλοξενίας και το σχολείο. Στην παρούσα έρευνα, οι ανήλικοι ενεργοποιούν τόσο ατομικά χαρακτηριστικά όσο και κοινωνικές πηγές υποστήριξης.

Από την ανάλυση των συνεντεύξεων προκύπτει ότι οι ανήλικοι βασίζονται σε προσωπικές δυνάμεις για να ξεπεράσουν τις προκλήσεις, εκφράζοντας ευγνωμοσύνη για τη βελτίωση των συνθηκών. Θέτουν βραχυπρόθεσμους στόχους που τους παρέχουν ελπίδα και δύναμη για να συνεχίσουν τη ζωή τους, επιδιώκοντας σταθερότητα, εκπαίδευση και εργασία. Αυτά τα ευρήματα συνάδουν με το μοντέλο της ψυχικής ανθεκτικότητας, το οποίο αναδεικνύει τη σημασία ατομικών προστατευτικών παραγόντων, όπως η αισιοδοξία, οι κοινωνικές δεξιότητες και η αυτοεκτίμηση (Masten et al., 2019· Motti-Stefanidi, 2018· Suárez-Orozco et al., 2018· Χατζηχρήστου, 2011). Η ελπίδα και η θετική νοηματοδότηση των αρνητικών εμπειριών συνδέονται με την προσαρμοστικότητα τους, όπως καταδεικνύεται και στη μελέτη των Carlson et al. (2012). Η θρησκευτική πίστη αποδεικνύεται σημαντική πηγή υποστήριξης, προσφέροντας δύναμη και ελπίδα στους ανήλικους, ενισχύοντας την ψυχική τους υγεία και διατηρώντας την επαφή τους με τον πολιτισμό τους (Heimli et al., 2024· Majumder, 2016· Ní Raghallaigh & Gilligan, 2010· Peña et al., 2018· Van Es et al., 2019).

Η οικογένεια και οι φίλοι είναι βασικές πηγές υποστήριξης, ενώ η δημιουργία σχέσεων με το προσωπικό των δομών φιλοξενίας είναι συχνά δύσκολη (Van Es et al., 2019). Βρέθηκε ότι οι ασυνόδευτοι έφηβοι εκφράζουν δυσκολίες στην εμπιστοσύνη, ενώ αναγνωρίζουν την ανάγκη για ειλικρινείς σχέσεις. Η καχυποψία αυτή, που πηγάζει από προηγούμενες τραυματικές εμπειρίες εγκατάλειψης ή κακομεταχείρισης, συνδυάζεται με την ταυτόχρονη επιθυμία τους για σύνδεση και φροντίδα (Volkan, 2017). Η ανάγκη για οικογενειακή επανένωση και

η νοσταλγία για την πατρίδα εντείνουν τις συναισθηματικές τους ανάγκες και τη δυσκολία εμπιστοσύνης (Anagnostopoulos et al., 2006· Groark et al., 2011· Heimli et al., 2024· Majumder, 2016). Αυτά τα ευρήματα συμβάλλουν στην κατανόηση των ψυχικών αναγκών και των στρατηγικών προσαρμογής των ασυνόδευτων εφήβων.

Τα ευρήματα δείχνουν ότι οι φίλοι και οι ομοεθνείς αποτελούν κεντρικές πηγές στήριξης, καθώς προσφέρουν πολιτισμική οικειότητα, κοινή γλώσσα και αίσθηση κατανόησης, μειώνοντας το βίωμα της αποξένωσης και ενισχύοντας το αίσθημα ασφάλειας και ανήκειν (Masten et al., 2019· Suárez-Orozco et al., 2018). Η ανάγκη για σύνδεση με άτομα της ίδιας εθνικότητας λειτουργεί ως προστατευτικός παράγοντας προσαρμογής, λειτουργόντας ως «γέφυρα» μεταξύ του παλιού και του νέου περιβάλλοντος, ενισχύοντας την αίσθηση ταυτότητας και την κοινωνική τους ενσωμάτωση (Van Es et al., 2019· Hopkins & Hill, 2010). Οι δεσμοί με συνομηλίκους, πέρα από την πρακτική υποστήριξη, παρέχουν συναισθηματική σταθερότητα και αίσθηση κοινότητας, που αποτελούν κρίσιμους παράγοντες για την ψυχική υγεία (Carlson et al., 2012).

Παράλληλα, βρέθηκε ότι σχέση με το προσωπικό των δομών φιλοξενίας, αν και πιο σύνθετη, είναι εξίσου καθοριστική. Όταν οι υπεύθυνοι φροντίδας επιδεικνύουν γνήσιο ενδιαφέρον και σταθερή παρουσία, ενισχύεται η προσαρμογή και η αίσθηση ασφάλειας των ανηλίκων, όπως επιβεβαιώνεται και από τη βιβλιογραφία (Mishra et al., 2020b· Bjerneld et al., 2018). Αντίθετα, η έλλειψη σταθερής και υποστηρικτικής σχέσης οδηγεί σε απογοήτευση, δυσκολίες και ενίοτε στην επιθυμία εγκατάλειψης της χώρας (Mishra et al., 2020). Η διεθνής βιβλιογραφία επιβεβαιώνει ότι ακόμη και μία σχέση εμπιστοσύνης με έναν ενήλικα μπορεί να αποτελέσει καθοριστικό προστατευτικό παράγοντα στην πορεία ζωής των ανηλίκων (Bjerneld et al., 2018· Farmakopoulou et al., 2017· Groark et al., 2011), καθώς σύμφωνα με το συστημικό μοντέλο ανθεκτικότητας η προσαρμογή δεν είναι αποκλειστικά ατομική υπόθεση, αλλά οικοδομείται μέσα σε δίκτυα σχέσεων που προσφέρουν στήριξη και αναγνώριση (Motti-Stefanidi & Masten, 2017).

Από την παρούσα μελέτη προκύπτει η ανάγκη για συμμετοχή στο πρόγραμμα «των εποπτευόμενων διαμερισμάτων ημιαυτόνομης διαβίωσης ασυνόδευτων ανηλίκων 16-18 ετών», το οποίο καλύπτει τις βασικές ανάγκες τους, προσφέροντας ασφαλή διαμονή με έναν συγκάτοικο, τρόφιμα, ιατρική και νομική υποστήριξη, καθώς και καθοδήγηση από εξειδικευμένο προσωπικό. Η διαμονή αυτή ενισχύει την αίσθηση ελευθερίας και ασφάλειας και προετοιμάζει τους εφήβους για την ενηλικίωσή τους. Η βιβλιογραφία (Bjerneld et al., 2018· Ehntholt et al., 2018· Hopkins & Hill, 2010) επιβεβαιώνει τη σημασία ενός ασφαλούς περιβάλλοντος που καλύπτει ανάγκες όπως στέγη και εκπαίδευση, και που σέβεται το πολιτισμικό υπόβαθρο των ασυνόδευτων ανηλίκων. Στη μελέτη των Carlson και συνεργατών (2012) αναγνωρίζεται ότι οι θετικές εμπειρίες σε κατάλληλες δομές ενισχύουν την ψυχική ανθεκτικότητα.

Οι δομές φιλοξενίας παρέχουν δωρεάν προγράμματα ενισχυτικής διδασκαλίας που προάγουν τη μάθηση και την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, στοιχείο που ενισχύει την προσαρμογή, όπως επιβεβαιώνεται και από προηγούμενες μελέτες (Bjerneld et al., 2018· Heimli et al., 2024· Hopkins & Hill, 2010). Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι αναγνωρίζουν την εκπαίδευση ως βασικό μέσο προσωπικής ανάπτυξης και ενδυνάμωσης, στοιχείο που συνδέεται με την αύξηση της αυτοπεποίθησης και τη δημιουργία θετικών προσδοκιών για το μέλλον, υποστηριζόμενο από τα ευρήματα των Tachtler et al. (2020). Η εκπαίδευση, πέρα από την απόκτηση γνώσεων, λειτουργεί ως πεδίο κοινωνικοποίησης και ενίσχυσης της ψυχικής ανθεκτικότητας, καθώς οι έφηβοι έρχονται σε επαφή με συνομηλίκους, καλλιεργούν κοινωνικές δεξιότητες και βιώνουν την αίσθηση του ανήκειν.

Επίσης, βρέθηκε ότι η συμμετοχή στο σχολείο συμβάλλει στην ανάπτυξη ενός σταθερού πλαισίου που μειώνει την αβεβαιότητα της καθημερινότητας. Η γλώσσα, ειδικότερα, αποτελεί μέσο για την κοινωνική ενσωμάτωση και την αλληλεπίδραση με τον ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο, επιβεβαιώνοντας τη σημασία της στο μοντέλο της ψυχικής ανθεκτικότητας (Motti-Stefanidi, 2018· Suárez-Orozco et al., 2018). Παράλληλα, η συμμετοχή σε εξωσχολικές δραστηριότητες, αθλητισμό και κοινωνικές δράσεις ενισχύει την κοινωνική υποστήριξη και προσφέρει ευκαιρίες για θετική ανάπτυξη, όπως έχει καταδειχθεί και σε προηγούμενες μελέτες (Carlson et al., 2012· Groark et al., 2011· Samara et al., 2019).

Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος των εκπαιδευτικών, οι οποίοι μπορούν να συμβάλλουν επίσης στην ανάπτυξη ενός ασφαλούς κλίματος, όπως επιβεβαιώνεται από τις έρευνες των Due και Riggs (2016) και Peña et al. (2018), επισημαίνοντας τη σημασία της υποστήριξης και των υψηλών προσδοκιών. Όταν οι εκπαιδευτικοί δείχνουν γνήσιο ενδιαφέρον και καλλιεργούν ένα υποστηρικτικό σχολικό περιβάλλον με υψηλές προσδοκίες, ενισχύεται η ψυχική ανθεκτικότητα και διευκολύνεται η προσαρμογή των ανηλίκων (Due & Riggs, 2016· Peña et al., 2018). Αντίθετα, η έλλειψη ευαισθησίας ή υποστήριξης μπορεί να οδηγήσει σε σχολική αποξένωση και να ενισχύσει την αίσθηση περιθωριοποίησης. Τα ευρήματα υπογραμμίζουν ότι η εκπαίδευση και οι κοινωνικές δραστηριότητες δεν λειτουργούν απλώς ως εργαλεία μάθησης, αλλά ως κεντρικοί προστατευτικοί παράγοντες, που ενισχύουν την αυτοεκτίμηση, την ψυχική ανθεκτικότητα και την κοινωνική ένταξη των ασυνόδευτων ανηλίκων.

Κατανόηση της εμπειρίας ασυνόδευτων ανηλίκων προσφύγων: Προκλήσεις, πόροι και προοπτικές

Η μελέτη ανέδειξε ότι οι ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες στην Ελλάδα βιώνουν πολλαπλές αντιξοότητες, που σχετίζονται με τραύμα, κοινωνική απομόνωση και αβεβαιότητα για το μέλλον. Παράλληλα, ενεργοποιούν ατομικούς και κοινωνικούς παράγοντες που ενισχύουν την ψυχική τους ανθεκτικότητα και προσαρμογή στη νέα χώρα. Η εκπαίδευση, οι σχέσεις με φίλους και ομοεθνείς, η εμπιστοσύνη στο προσωπικό των δομών και η θρησκευτική πίστη λειτουργούν ως κρίσιμες πηγές υποστήριξης. Τα ευρήματα έχουν πρακτική αξία για το σχεδιασμό πολιτικών και παρεμβάσεων που ενδυναμώνουν και στηρίζουν τους ασυνόδευτους ανηλίκους, αναδεικνύοντας την ανάγκη για ασφαλείς δομές φιλοξενίας που προάγουν την ένταξη και την ψυχική ευημερία. Παρά το πλούσιο υλικό, η μελέτη έχει περιορισμούς. Το δείγμα ήταν ευκαιριακό, περιορισμένο σε ανηλίκους 16–18 ετών που διαμένουν σε διαμερίσματα ημιαυτόνομης διαβίωσης, γεγονός που δεν επιτρέπει γενίκευση. Δεν διερευνήθηκαν εμπειρίες από τη χώρα προέλευσης ή τους λόγους μετανάστευσης, ενώ η χρήση διερμηνέων και η διαδικτυακή διεξαγωγή λόγω πανδημίας ενδέχεται να οδήγησαν σε απώλειες νοήματος και περιορισμό της διαπροσωπικής σχέσης. Μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να περιλάβουν νεότερους ή ανήλικους που έχουν ενηλικιωθεί, κορίτσια, καθώς και όσους διαμένουν σε άλλες δομές, ώστε να εμπλουτιστούν τα ευρήματα και να ενισχυθεί η αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Anagnostopoulos, D. C., Triantafyllou, K., Xylouris, G., Bakatsellos, J., & Giannakopoulos, G. (2016). Migration mental health issues in Europe: The case of Greece. *European Child & Adolescent Psychiatry, 25*(1), 119–122. https://doi.org/10.1007/s00787-015-0806-1

ΑΡΣΙΣ. (2020). *Ενημερωτικό φυλλάδιο για τα δικαιώματα των ασυνόδευτων ανηλίκων*. https://arsis.gr/wp-content/uploads/2020/02/oxtaselido-asynodeyta-paidia-ellinika.pdf

Bjerneld, M., Ismail, N., & Puthoopparambil, S. J. (2018). Experiences and reflections of Somali unaccompanied girls on their first years in Sweden: A follow-up study after two decades. *International Journal of Migration, Health and Social Care, 14*(3), 305–317. https://doi.org/10.1108/IJMHSC-03-2018-0018

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Buchanan, A., & Kallinikaki, T. (2020). Meeting the needs of unaccompanied children in Greece. *International Social Work, 63*(2), 206–219. https://doi.org/10.1177/0020872818798007

Carlson, B. E., Cacciatore, J., & Klimek, B. (2012). A risk and resilience perspective on unaccompanied refugee minors. *Social Work, 57*(3), 259–269. https://doi.org/10.1093/sw/sws003

Chiu, M. M., Pong, S. L., Mori, I., & Chow, B. W.-Y. (2012). Immigrant students' emotional and cognitive engagement at school: A multilevel analysis of students in 41 countries. *Journal of Youth and Adolescence, 41*(11), 1409–1425. https://doi.org/10.1007/s10964-012-9763-x

Cho, H., Wang, X. C., & Christ, T. (2019). Social-emotional learning of refugee English language learners in early elementary grades: Teachers' perspectives. *Journal of Research in Childhood Education, 33*(1), 40–55. https://doi.org/10.1080/02568543.2018.1531449

Christodoulou, G. N., & Abou-Saleh, M. T. (2016). Greece and the refugee crisis: Mental health context. *BJPsych International, 13*(4), 89–91. https://doi.org/10.1192/S2056474000001410

Clarke, V., & Braun, V. (2013). Teaching thematic analysis: Overcoming challenges and developing strategies for effective learning. *The Psychologist, 26*(2), 120–123.

Digidiki, V., & Bhabha, J. (2018). Sexual abuse and exploitation of unaccompanied migrant children in Greece: Identifying risk factors and gaps in services during the European migration crisis. *Children and Youth Services Review, 92*, 114–121. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.02.040

Due, C., & Riggs, D. W. (2016). Care for children with migrant or refugee backgrounds in the school context. *Children Australia, 41*(3), 190–200. https://doi.org/10.1017/cha.2016.24

Ehntholt, K. A., Trickey, D., Harris Hendriks, J., Chambers, H., Scott, M., & Yule, W. (2018). Mental health of unaccompanied asylum-seeking adolescents previously held in British detention centres. *Clinical Child Psychology and Psychiatry, 23*(2), 238–257. https://doi.org/10.1177/1359104518758839

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης. (2020). *Επικαιροποιημένη κατάσταση: Ασυνόδευτα ανήλικα (Α.Α.) στην Ελλάδα*. https://www.ekka.org.gr/images/%CE%A3%CE%A4%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%A3%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%91_2020/GR_EKKA_Dashboard_20201215.pdf

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης. (2021). *Επικαιροποιημένη κατάσταση: Ασυνόδευτα ανήλικα (Α.Α.) στην Ελλάδα*. https://www.ekka.org.gr/images/%CE%A3%CE%A4%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%A3%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%91_2021/GR_EKKA_Dashboard_20210315.pdf

Farmakopoulou, I., Triantafyllou, K., & Kolaitis, G. (2017). Refugee children and adolescents in Greece: Two case reports. *European Journal of Psychotraumatology*, *8*(4), 1351179. https://doi.org/10.1080/20008198.2017.1351179

Eurostat. (2024, October 21). *Asylum applications in July 2024*. https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20241021-1

Giannopoulou, C., & Gill, N. (2019). Asylum procedures in Greece: The case of unaccompanied asylum seeking minors. In N. Gill & A. Good (Eds.), *Asylum determination in Europe* (pp. 109–130). Palgrave Macmillan. https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/26029/2019_Book_AsylumDeterminationInEurope.pdf?sequence=1&page=122#page=122

Goodwin-Gill, G. S., & McAdam, J. (2007). *The refugee in international law* (3rd ed.). Oxford University Press.

Groark, C., Sclare, I., & Raval, H. (2011). Understanding the experiences and emotional needs of unaccompanied asylum-seeking adolescents in the UK. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, *16*(3), 421–442. https://doi.org/10.1177/1359104510370405

Heimli, O. M., Jensen, T. K., Skar, A. M. S., Keles, S., & Nielsen, L. (2024). Protective factors associated with resilience among unaccompanied refugee minors after settling in Norway. *European Child & Adolescent Psychiatry, 33*(2), 297–310. https://doi.org/10.1007/s00787-023-02364-9

Hopkins, P., & Hill, M. (2010). The needs and strengths of unaccompanied asylum-seeking children and young people in Scotland. *Child & Family Social Work, 15*(4), 399–408. https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2010.00687.x

Human Rights Watch. (2016). "Why are you keeping me here" Unaccompanied children detained in Greece. https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/greece0916_web.pdf

Ίσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας: Εφαρμογές στην ψυχολογία και στην εκπαίδευση*. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. http://hdl.handle.net/11419/5826

Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Εκδόσεις Κριτική.

Jensen, T. K., Fjermestad, K. W., Granly, L., & Wilhelmsen, N. H. (2015). Stressful life experiences and mental health problems among unaccompanied asylum-seeking children. *Clinical child psychology and psychiatry, 20*(1), 106–116. https://doi.org/10.1177/1359104513499356

Jensen, T. K., Skar, A. M. S., Andersson, E. S., & Birkeland, M. S. (2019). Long-term mental health in unaccompanied refugee minors: Pre- and post-flight predictors. *European Child & Adolescent Psychiatry, 28*(12), 1671–1682. https://doi.org/10.1007/s00787-019-01340-6

Jensen, T. K., Skårdalsmo, E. M. B., & Fjermestad, K. W. (2014) Development of mental health problems—A follow-up study of unaccompanied refugee minors. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health, 8,* 29. https://doi.org/10.1186/1753-2000-8-29

Majumder, P. (2016) "Inoculated in pain": Examining resilience in refugee children in an attempt to elicit possible underlying psychological and ecological drivers of migration. *International Journal of Culture and Mental Health, 9*(4), 327–339. https://doi.org/10.1080/17542863.2016.1199719

Masten, A. S., Motti-Stefanidi, F., & Rahl-Brigman, H. A. (2019). Developmental risk and resilience in the context of devastation and forced migration. In R. D. Parke & G. H. Elder, Jr. (Eds.), *Children in changing worlds: Sociocultural and temporal perspectives* (pp. 84–111). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781108264846.004

Mishra, D., Digidiki, V., & Winch, P. J. (2020a). The endings of journeys: A qualitative study of how Greece's child protection system shapes unaccompanied migrant children's futures. *Children and Youth Services Review, 116*, 105236. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105236

Mishra, D., Spiegel, P. B., Digidiki, V. L., & Winch, P. J. (2020b). Interpretation of vulnerability and cumulative disadvantage among unaccompanied adolescent migrants in Greece: A qualitative study. *PLOS Medicine, 17*(3), e1003087. https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1003087

Mogli, M., Kalbeni, S., & Stergiou, L. (2020). "The teacher is not a magician": Teacher training in Greek reception facilities for refugee education. *International e-Journal of Educational Studies, 4*(7), 42–55. https://doi.org/10.31458/iejes.605255

Motti-Stefanidi, F., Asendorpf, J. B., & Masten, A. S. (2012). The adaptation and well-being of adolescent immigrants in Greek schools: A multilevel, longitudinal study of risks and resources. *Development and Psychopathology, 24*(2), 451–473. https://doi.org/10.1017/S0954579412000090

Motti-Stefanidi, F. (2018). Resilience among immigrant youth: The role of culture, development and acculturation. *Developmental Review, 50*, 99–109. https://doi.org/10.1016/j.dr.2018.04.002

Motti-Stefanidi, F., & Masten, A. S. (2017). A resilience perspective on immigrant youth adaptation and development. In F. M. García Coll & A. K. Marks (Eds.), *Handbook on positive development of minority children and youth* (pp. 19–34). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-43645-6_2

Motti-Stefanidi, F. (2023). Acculturation and resilience of immigrant-origin youth: Do their school experiences reflect nonimmigrants' "native supremacy"? *Development and Psychopathology, 35*(5), 2155–2167. https://doi.org/10.1017/S0954579423000895

Musliu, E., Vasic, S., Clausson, E. K., & Garmy, P. (2019). School nurses' experiences working with unaccompanied refugee children and adolescents: A qualitative study. *SAGE Open Nursing, 5,* 2377960819843713. https://doi.org/10.1177/2377960819843713

Nho, C. R., Yoon, S., & Ko, J. (2018). Voices of refugee children in Korea. *Children and Youth Services Review, 94,* 606–616. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.09.001

Ní Raghallaigh, M., & Gilligan, R. (2010). Active survival in the lives of unaccompanied minors: Coping strategies, resilience, and the relevance of religion. *Child & Family Social Work, 15*(2), 226–237. https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2009.00663.x

Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J. (2017). Thematic analysis: Striving to meet the trustworthiness criteria. *International Journal of Qualitative Methods, 16*(1), 1–13. https://doi.org/10.1177/1609406917733847

Peña, C., Jones, L., Orange, A., Simieou, F., & Márquez, J. (2018). Academic success and resiliency factors: A case study of unaccompanied immigrant children. *American Journal of Qualitative Research, 2*(1), 161–181. https://doi.org/10.29333/ajqr/5797

Roberto, S., Moleiro, C., & Lemos, L. (2020). Stakeholders perspectives on unaccompanied minors. *Journal of Constructivist Psychology, 34*(1), 1–18. https://doi.org/10.1080/10720537.2019.1701592

Samara, M., El Asam, A., Khadaroo, A., & Hammuda, S. (2020). Examining the psychological well-being of refugee children and the role of friendship and bullying. *British Journal of Educational Psychology, 87*(3), 1–18. https://doi.org/10.1111/bjep.12282

Save the Children. (2024). *Child migrant arrivals in Greece quadruple this year*. https://www.savethechildren.net/news/child-migrant-arrivals-greece-quadruple-year

Stathopoulou, T. (2019). Surveying the hard-to-survey: Refugees and unaccompanied minors in Greece. In M. Suárez-Orozco (Ed.), *Humanitarianism and mass migration: Confronting the world crisis* (pp. 165–185). University of California Press. https://doi.org/10.1525/9780520969629-010

Stathopoulou, T., Avrami, L., Kostaki, A., Cavounidis, J., & Eikemo, T. A. (2019). Safety, health and trauma among newly arrived refugees in Greece. *Journal of Refugee Studies, 32* (Special Issue 1), i22–i35. https://doi.org/10.1093/jrs/fez034

Suárez-Orozco, C., Motti-Stefanidi, F., Marks, A., & Katsiaficas, D. (2018). An integrative risk and resilience model for understanding the adaptation of immigrant-origin children and youth. *American Psychologist, 73*(6), 781–796. https://do i.org/10.1037/amp0000265

Tachtler, F., Michel, T., Slovák, P., & Fitzpatrick, G. (2020). Supporting the supporters of unaccompanied migrant youth: Designing for social-ecological resilience. In P*roceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 1–14). Association for Computing Machinery. https://doi.org/10.1145/3313831.3376458

The Guardian. (2024, December 23). *Greece facing refugee children's "emergency" as arrivals double in 2024*. https://www.theguardian.com/world/2024/dec/23/greece-refugee-children-emergency-arrivals-2024-protection

Thommessen, S., Corcoran, P., & Todd, B. K. (2017). Voices rarely heard: Personal construct assessments of Sub-Saharan unaccompanied asylum-seeking and refugee youth in England. *Children and Youth Services Review, 81*, 293–300. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.08.017

Tsitselikis, K. (2019). Refugees in Greece: Facing a multifaceted labyrinth. *International Migration, 57*(2), 158–175. https://doi.org/10.1111/imig.12473

UNICEF. (2020). *Refugee and migrant children in Greece*. https://www.unicef.org/eca/media/10861/file

Van Es, C. M., Sleijpen, M., Mooren, T., te Brake, H., Ghebreab, W., & Boelen, P. A. (2019). Eritrean unaccompanied refugee minors in transition: A focused ethnography of challenges and needs. *Residential Treatment for Children & Youth, 36*(2), 157–176. https://doi.org/10.1080/0886571X.2018.1548917

Vervliet, M., Lammertyn, J., Broekaert, E., & Derluyn, I. (2014). Longitudinal follow-up of the mental health of unaccompanied refugee minors. *European Child & Adolescent Psychiatry, 23*(5), 337–346. https://doi.org/10.1007/s00787-013-0463-1

Volkan, V. D. (2017). Psychoanalytic thoughts on the European refugee crisis and the Other. *The Psychoanalytic Review, 104*(6), 661–685. https://doi.org/10.1521/prev.2017.104.6.661

Wigfield, A., & Gladstone, J. R. (2019). What does expectancy-value theory have to say about motivation and achievement in times of change and uncertainty? In *Motivation in education at a time of global change:*

Theory, research, and implications for practice (pp. 15–32). Emerald Publishing Limited. https://doi.org/10.1108/S0749-742320190000020002

Willig, C. (2013). *Introducing qualitative research in psychology*. McGraw-Hill Education (UK). https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/54465062/qualitative_research-libre.pdf?1505754233=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DIntroducing_qualitative_research_in_psyc.pdf&Expires=1757427394&Signature=YACumhvbnyEofnROq5~LAXlv7teCkkPv4xEBXs-FkCskQy~og9PKurjiTQoENzYu4DtQUpoECKpnuAaRkAM4srB3Zwe7keoL5DhFmd7lr8l6auvSUzUQmyGettCzj2zoLsvAgRq1hpItrGIrQik--bVGsvVbaXLhGGO3A-xTVjAgdUBI-I4c3boQjcn5SgNevAetrosQ6qZ2dWbfbZA9BMjzNwupE9CVw2Ztl2BaMq-EGLckL73q27lyVIkLaMoB5kqrgvrmopYNsLWGeUIFPtYHgC1ODiFGVjT2nwpTtThhwf5GPPfGW7mHdgN43g4teoOwvxxMADgXsaxq~1bYZw__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA

Υπουργική Απόφαση Δ11/οικ.60207/2717/2019: Ημιαυτόνομη διαβίωση ασυνόδευτων ανηλίκων ηλικίας άνω των 16 ετών σε εποπτευόμενα διαμερίσματα, ΦΕΚ 4924/Β/31-12-2019 (2019). https://www.e-nomothesia.gr/kat-anilikoi/upourgike-apophase-d11-oik-60207-2717-2019.html

Χατζηχρήστου, Χ. (2011). *Σχολική ψυχολογία*. Τυπωθήτω.

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ | RESEARCH PAPER

Perspectives of unaccompanied refugee minors residing in semi-autonomous living apartments in Thessaloniki: Experiences, difficulties, needs and sources during postmigration period

Elli KASTROUNI[1], Panagiota VORRIA[2], Lia FIGGOU[2]

[1] Special Primary School of Lindos, Ministry of Education, Religious Affairs and Sports
[2] Department of Psychology, Aristotle University of Thessaloniki

KEYWORDS

Unaccompanied minors
Semi-autonomous apartments
Living adversities
Psychosocial needs
Psychological resilience
Qualitative methodology

CORRESPONDENCE

Elli Kastrouni
Special Primary School of Lindos, Ministry of Education, Religious Affairs and Sports
Kalathos-Rhodes, 85102, Greece
ekastrouni.psy@gmail.com

ABSTRACT

Unaccompanied adolescent refugees constitute a particularly vulnerable group due to their age, refugee status and lack of parental care, often having experienced traumatic events in their country of origin, during migration and in the host country. The present research aimed to investigate the experiences, difficulties, needs and sources of unaccompanied minors living in semi-autonomous apartments provided by a non-governmental organization in Thessaloniki. The process of data production was done by the method of semi-structured interview. Specifically, 12 unaccompanied minor refugees aged 16 to 18 years (Average = 17 years) from Pakistan (N=4), Africa (N=3), Afghanistan (N=2), Syria (N=2) and Iraq (N=1) participated. The issues that emerged from the thematic analysis of the interviews are : a."Difficulties encountered en route to destinations", b."Emotional experiences", c."The psychosocial baggage" and d."Future plans and concerns". It was found that unaccompanied minors undergo traumatic experiences upon arrival and settlement in Greece related to imprisonment, continuous transfer between refugee camps, loss of familial relationships and difficulties in the asylum process. Therefore, it seemed that they have personal and social sources of support. They embolden their mental fortitude by relying on personal strengths, vision for the future, goal setting and future family reunification in order to be able to cope with difficult situations. Friends, structure, caregivers, school and religion are key sources of support for unaccompanied minors. The findings highlight needs and resources that can be utilized for the design of interventions and educational programs, aiming at the optimal support of minors in accommodation structures.

© 2026, Elli Kastrouni, Panagiota Vorria, Lia Figgou
Licence CC-BY-SA 4.0
https://doi.org/10.12681/psy_hps.45326

Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society
https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/psychology